

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΙΝΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ἡ σχέσις τῆς Ἑλληνίδος πρὸς τὸν σύζυγον καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας της, ἢ ἐν γένει κοινωνικὴ θέσις της ὡς ἀγάμου ἢ ἐγγάμου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου ἐναργῶς ἀντικατοπτρίζεται, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, εἰς τὰ σχετικὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ μας. Ταῦτα ἀψευδέστερον ἄλλων μαρτυριῶν μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῶν θεμάτων τούτων τοῦ λαϊκοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς δ' ἐξετάσεως τῶν σημερινῶν πρὸς τὰ παλαιότερον ἰσχύοντα ἠθικά γράμματα ἐρευνητῆς θὰ δυνηθῆ νὰ σχηματίσῃ πληρεστέραν πῶς καὶ σαφερέστερον καὶ χρονικῶς εἰκόνα τοῦ λίαν ἐνδιαφέροντος τούτου ζητήματος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μας. Εἴτε ποῦς ὀλοκληρώσιν τῆς μελέτης του οὗτος δύναται νὰ προβῆ εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἐρμηνείαν τῶν ἐν λόγῳ ἔθιμων καὶ τὴν συναρτησὴν τῶν σχετικῶν πορισμάτων.

Εἶναι φυσικόν, καὶ ὁ κοινωνιολόγος ὁ ἀκριβῶς πιθανῶς θεωρεῖ ὡς ἀποκλειστικὰ τῆς ἐπιστήμης του προβλήματα καὶ θέματα τὰ ὡς ἄνω ζητήματα, νὰ στηριχθῆ βασικῶς εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ λαογράφου.

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα μας εἶναι προφανῶς εὐρύτατον, διότι δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς δοξασίας καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰς ὑπαγομένας εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς συνδεομένας μετ' αὐτῆς γέννησιν, τὸ λαϊκὸν ἠθικὸν δίκαιον, τὸν γάμον καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰς τὴν μελέτην ταύτην περιορίζομαι νὰ ἐξετάσω ὀλίγα ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἔθιμων καὶ δὴ τ' ἀφορῶντα πρῶτον μὲν εἰς τὰ περὶ θηλυγονίας, δεύτερον δ' εἰς τὰ περὶ τῆς θέσεως τῆς κόρης ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῆς νύμφης ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ.

Α'. ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΘΗΛΥΓΟΝΙΑΣ

Εἰς τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος μεγίστη εὐτυχία ἐθεωρεῖτο παλαιότερον τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ θεωρεῖται εἰσέτι ὑπὸ πολλῶν ἢ ἀπόκτησις ἄρρενος τέκνου, τὸ ὅποῖον συνεχίζει τρόπον τινὰ τὴν διαίωνα τὸ πατρικοῦ γένους καὶ κρατεῖ ἄσβεστον τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας.

Ἐν Μάνη ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος «ὁ πατὴρ πυροβολεῖ πολλάκις ἐκ τοῦ παρθύρου καὶ ὅλοι οἱ φίλοι καὶ οἱ συγγενεῖς εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς ἐκκενοῦσιν ὄπλα ἐκ τῶν οἰκιῶν των»¹. Ἡ χαρὰ αὕτη ἔχει καθαρῶς τοπικὰ ἱστορικὰ αἷτια. Ὅπως εἶναι γνωστόν, εἰς τὴν Μάνην κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας ἐκάστη οἰκογένεια εἶχε νὰ παλαίση οὐ μόνον πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀντιπάλους οἰκογενείας. Ὅθεν ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος ἠϋξανε τὰς δυνάμεις τῆς δι' ἄμυναν κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, δι' ἀντιμετώπισιν ἀντιπάλων οἰκογενειῶν καὶ δι' ἐκλογὴν καπετάνιου ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς.

Ὁ ἐκ Μάνης ἐρευνητῆς Π. Π. Καλονάρος γράφει σχετικῶς: «Μέσα σ' ἓνα περιβάλλον διαρκῶν πολέμων γιὰ νὰ ζήση κανεὶς δὲν ἀρκοῦσε μόνον νὰ ἔχη περιουσία. Ἐπρεπε νὰ ἔχη καὶ προσωπικὴ παλληκαριά, ἀλλὰ κυρίως νὰ εἶναι ἀπὸ μεγάλη γενιά, γιὰτὶ ὀλόκληρη ἡ γενιά πιανότανε στὶς ἐχθρες. Ἡ γενιά ἦταν τόσο μεγάλη ὅσο πιὸ πολλὰ ντουφέκια εἶχε. Ἐλογάριαζαν δηλαδὴ τοὺς σερνικοὺς. Γιὰ νὰ εἶναι λοιπὸν κανεὶς ὑπολογίσιμος καὶ στοὺς ἐχθροὺς καὶ στοὺς φίλους ἀκόμη, ἔπρεπε νὰ ἔχη πατέρα καὶ μπαμπάδες καὶ ὁ ἴδιος νὰ εἶχε καὶ σερνικὰ παιδιὰ δικὰ του, γιὰ τὴ γενιά. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ γέννησις σερνικῶν παιδιῶν ἦταν ἀνεκάθεν στὴν Μάνη ἀληθινὸ πανηγύρι. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ στὸν παραλόχου Νηφάκου τὸ ποίημα, μὲ πᾶσι τὰ σατιρικὰ περιγραφεῖ τῆς Μάνης».

*Γιὰ τὰ παιδιὰ τὰ σερνικὰ ἀπὸ τὴν γεννηθῶσι,
χυλόπητες μοιράζουσι γιὰ νὰ τὴν εὐχηθῶσι.*

*Στὴν πόρτα ὅλοι τρέχουσι καὶ ντουφέκιες βαροῦσι
καὶ ὅλοι τοὺς φωνάζουσι: Καλῶς ἦρθε, νὰ ζήση,
καλὸς νὰ γίνῃ στ' ἄρματα καὶ τοὺς ὄχτροὺς νὰ σβήσῃ»².*

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς Π. Π. Καλονάρος προσθέτει: «Παλαιότερα... κάθε κορίτσι ἀπὸ 16 ἕως 22 τὸ πολὺ χρόνων ἔπρεπε νὰ παντρευτῆ καὶ δὲν ἔμεναν στὸ ράφι παρὰ ἐλάχιστες. Ὁ προορισμὸς τοῦ Μανιάτη ἦταν κι αὐτοῦ νὰ παντρευτῆ τὸ γρηγορώτερο, νὰ κάμῃ πολλοὺς σερνικοὺς γιὰ τὴ γενιά... Προεῖχεν... ἡ ἀπόκτησις σερνικῶν κι αὐτὰ ἦσαν ἡ πιὸ μεγάλη περιουσία. Ἐτσι ἡ ζήτησις κοριτσιῶν ἦταν ἐξ ἴσου μεγάλη μὲ τὴν προσφορὰ νέων»³. Ἐν γένει ἐν Μάνη «ὁ σερνικὸς εἶναι τὸ ἄλφα

1. Dino et Nicolo Stephanopoli, Voyage en Grèce..., τόμ. I, 1800, σ. 293, κεφ. XXXII. Ν. Γ. Πολίτου, Λογογραφικὰ Σύμμεικτα, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 210. Σημειωτέον ὅμως ὅτι «οἱ πυροβολισμοὶ ἀρχικῶς ἐρίπτοντο πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν πονηρῶν πνευμάτων, βραδύτερον δέ, λησμονηθείσης τῆς ἀρχικῆς αἰτίας, ἐρίπτοντο εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς».

Φ. Ἰ. Κοκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Δ', ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 14, σμ. 7.

2. Π. Π. Καλονάρου, Ἠθογραφικὰ Μάνης, 1934, σ. 29 - 30.

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 33 - 34.

και τὸ ὠμέγα τῆς γενιᾶς, ἡ ἐλπίδα, ὁ θησαυρὸς τοῦ σπιτιοῦ, ὁ ἀφέντης τοῦ σπιτιοῦ, και ὁ ἰδιοκτήτης τῆς οἰκογενειακῆς περιουσίας»¹. Εἰς τὴν περίπτωσιν θανάτου τοῦ συζύγου, ἂν ἡ χήρα «ἦταν γκαστριωμένη, ἐπερίμενε μετὰ τὴν ἐλπίδα νὰ κάμῃ σερνικό. Κι ἂν εἶχε ἢ ἔκανε σερνικό, ἔμενε πιά ἐκεῖ (δηλαδὴ εἰς τὸ σπίτι τοῦ συζύγου), ἂν ὄχι, τότε ἔφευγε εἰς τοὺς ἄλλοινοῦνε της, δηλαδὴ εἰς τὸν πατέρα της»². Ἡ ἀπόκτησις ἄρρενος ἄλλως τε «παρεῖχεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀσυγκρίτως ὀλιγωτέρας φροντίδας, λόγῳ τῶν κοινωνικῶν ἐθίμων. Ἀπὸ τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας τὸ ἄρρεν δὲν ἐνοχλεῖ πλέον εἰς τίποτε τὴν οἰκογένειαν. Τοῦναντίον τῆς εἶναι χρήσιμον. Ἄν δὲν ἔχη περιουσίαν, ξενοδουλεῖ. Ἀντιθέτως, τὸ κορίτσι ἔχει ἀνάγκην διαρκοῦς ἐπιβλέψεως διὰ νὰ μὴ παρπατήσῃ και μεγάλην οἰκονομικὴν θυσίαν, διὰ νὰ εὔρεθῇ γαμβρὸς και μὴ μείνῃ γεροντοκόρη, πρᾶγμα ἐπίσης ταπεινωτικὸν δι' οἰκογένειαν Μανιατῶν»³.

Παρὰ ταῦτα ἡ γέννησις θήλεος ἐν Μάνῃ δὲν εἶναι ἀφορμὴ λύπης. Ἀπεναντίας ἔχομεν τὴν μανιάτικην παροιμίαν «στοῦ καλόμοιρου τὴν πόρτα/ φηλυκὸ γεννιέται πρῶτα», μετὰ τὴν παράκλησιν ὅμως νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ ἡ «φηλυκοπαραγωγὴ» ἐπ' ἀπειρον. «Γιὰ τὸ κορίτσι λοιπὸν, εἴμα γεννηθῆ, δὲν ρίχνουν βέβαια ντουφέκια, οὔτε και καμμιὰ γιορτὴ γίνεται, ἀπαρτίζονται συνήθεια νὰ εὐχωνται και γιὰ τὰ κορίτσια και μάλιστα τὰ παιδάκια τρεπινῶν και λένε, Καλὰς ἦθε ἡ γένε, νὰ ἴσῃ, νὰ σούρη κι ἄλλοις σερνικοῦς»⁴.

Παλαιότερον, συμφώνως πρὸς δεσποτικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἀναλογικῆς μαγείας, ὅταν ἐγεννᾶτο ἄρρεν, ἐτίθετο εἰς κόσκινον, «γιὰ νὰ γεννηθοῦνε τόσα σερνικά, ὅσες εἶναι οἱ τροῦπες τοῦ κόσκινου». Τὸ θῆλυ, ἀντιθέτως, ἐτίθετο ἐντὸς σκάφης»⁵.

Ἐν Ἀχαῖα και Ἡλιδι, κατὰ τὸν Χ. Κορύλλον, «ὅταν γεννηθῇ τὸ παιδί, τὸ ἀσημώνουν οἱ πάπποι, ἐὰν ἐπιζῶσι, ὡς και οἱ στενοὶ συγγενεῖς και τοῦ βάνουν στὴ φασιὰ του ἀργυρᾶ ἢ και χρυσᾶ νομίσματα, ἰδίως ἐὰν εἶναι σερνικό»⁶. Εἰς τὸ Μανιάκι, «ἅμα γεννηθῇ σερνικό παιδί, γελᾶνε και τὰ κεραμίδια γλέπεις, φτειάνουνε

1. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἄν., σ. 46.

2. Ἐνθ' ἄν., σ. 46 - 47.

3. Ἀποστ. Δασκαλάκη, Ἡ γυναῖκα εἰς τὴν Μάνην, Νέα Ἐστία, τόμ. 23, 1938, σ. 345 - 6.

4. Π. Π. Καλονάρου, ἐνθ' ἄν., σ. 30.

5. Γ. Μανολάκου, Τὰ ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν και τὴν βάπτισιν ἐν Μάνῃ, Λαογραφία, τόμ. Ε', 1915/16, σ. 401. Βλ. και ΚΛ (=Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλλην. Λαογρ.), ἀρ. 334, σ. 37 (Κ. Νεστορίδου, Ὁ ἐν Μάνῃ ἰδιωτικὸς βίος, 1921).

6. ΚΛ, ἀρ. 2268, σ. 770 (συλλογὴ Χ. Κορύλλου, Ἀχαῖα - Ἡλις, 1926;).

γλυκά, δίπλες, νά διπλώνουνε τὰ σερνικά¹ κι ἂν εἶναι κορίτσι, χαλβά· στὸ σερνικό τραγοῦδια, ντουφεκίες, στὸ κορίτσι μουσικλώνουν· χωρὶς τὸ κορίτσι δὲ γεννιῶνται καὶ τὰ σερνικά, ἀλλὰ τί νά εἰπῆς...»². Ἐν Σπάρτῃ, «ἂν ἡ γυναῖκα γεννήσῃ ἀγόρι, τῆς στέλνουν δίπλες, γιὰ νά διπλώσουν τ' ἀγόρια, νά κάμῃ κι ἄλλα· ἄμα εἶναι κορίτσι, τῆς στέλνουν κουραμπιέδες»³. Ἐν Λέρῳ, «ἄμα μιὰ γυναῖκα γεννήσῃ τὸ πρῶτο τῆς παιδί, ἂν εἶναι ἀγόρι, τὸ γεγονὸς τοῦ τοκετοῦ ἀναγγέλλεται στὴν πόλι διὰ τριῶν πυροβολισμῶν»⁴. Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας, «νά 'ναι πρωτᾶρα καὶ νά κάμῃ σερνικό ἢ λεχώνα, ρίχνουνε συμπάρα»⁵. Ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου, «ὅταν γεννηθῆ κανένα ἀγόρι κ' οἱ γονεῖς του ἔχουνε κι ἄλλο ἀγόρι, λένε πὼς μάκρυνε τὸ πόδι του· θά βρῆ βοήθεια δηλαδὴ τὸ μεγάλο ἀγόρι. —Μουρέ, μὰ 'ένησεν ἡ μάνα σου ; —Καλέ, ναί. —Κ' εἶντά 'καμε; —Ἐνα γοπελλάκι. —Χμ! ἐμάκρυνε λοιπὸ τὸ ποδάρι σου. Γιὰ τὰ κορίτσια λένε πὼς ἐκόντνε τὸ πόδι»⁶. Εἰς δὲ τὴν Αἰδηψόν, «ὅταν γεννηθῆ τὸ παιδί, ἂν εἶναι θηλυκὸ, συνηθίζου νά δένουν στὸ ἐξωτερικὸ μέρος τῆς θύρας μιὰ κλωστή κόκκινη. Αὐτὸ φανερώνει ὅτι τὸ παιδί ὡς θηλυκὸ, ἀπαιτεῖ φροντίδες διὰ τὴν προετοιμασίαν προικὸς»⁷. Εἰς τὰ Κατσανοχώρια τῆς Ἡπείρου, «ἄμα γεννηθῆ κοπέλλα, λέν : μαυρίζ'ν τὰ καταχτὰ (τὰ ἐλάματα τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ σκεπὴ τῆς οἰκίας). Ἄν γεν'θῆ παιδί, φκειαν'ν τῆς μαυροκοπέλλας δὲν φκειαν'ν»⁸. Εἰς τὸ Βραχῶρι τῆς Ἡπείρου, «ἄμα γεννήσῃ κανεὶμιὰ κορίτσι, Διποῦνται πάλι, γιὰ τὸ κορίτσι εἶναι βασανισμένο. — Ὠραὺ, μοσὴ γιὰ μὲ μου λέγουν, πέσαν τὰ κεραμίδια καὶ μᾶς πλακώσανε, ἔκαμε τσούπρα ! Ἐνα, μὰ κάμῃ ἀγόρι, θά βάλουν τὸ τηγάνι, θά κάμουν τηγανῖτες. Ὅλοι χαρές, γέλια, καὶ οἱ γονεῖοι καὶ τ' ἀδέρφια καὶ οἱ βάβες καὶ ὄλοι. —Καλὰ 'κανε καὶ πέθανε, μὴ σοῦ κακοφαίνεται, τὴν ἔβγαλες μὲ δυὸ πῆγες πανί. Τὸ λένε, ὅταν πεθάνῃ κάποιο κορίτσι μικρό»⁹. Καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπὶ Ὀθωνος, γράφει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, «ἕνα μικρὸ ἔπεσε μιὰ μέρα στὴ μικρὴ στέρνα τοῦ κήπου τῆς βασίλισσας (σημερινὸς κήπος τοῦ Κλαυθμῶνος) καὶ πνίγηκε. Περσικὴ μιὰ γριὰ ρώτησε κ' ἔμαθε τὸ κακό. —Μὴν τὸ λυπᾶστε, παιδιὰ μου, καλὰ ἔκα-

1. Προφανῆς εἶναι ἐνταῦθα ἡ σχέσις τῶν «διπλῶν» πρὸς παναρχαίαν δοξασίαν τῆς ὁμοιοπαθητικῆς μαγειρίας.

2. Κλ., ἀρ. 1566, σ. 17 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1944).

3. Κλ., ἀρ. 1372, σ. 200 - 201 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Σπάρτη, 1939).

4. Περιοδ. «Μπουκέτο», ἔτ. Γ', ἀρ. 91, Ἀθήναι 17 Ἰανουαρίου 1926, σ. 47α.

5. Κλ., ἀρ. 1481, σ. 7 (συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Βασιλίτσι Πυλίας, 1940).

6. Κλ., ἀρ. 1524, σ. 191 - 192 (συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειράνθος, 1929).

7. Κλ., ἀρ. 1560, σ. 49 (συλλ. Μ. Κοντοστάνου, Αἰδηψός, 1930).

8. Κλ., ἀρ. 2382, σ. 205 (Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ Κατσανοχώρια τῆς Ἡπείρου, 1961).

9. Κλ., ἀρ. 1432, σ. 395 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Βραχῶρι Ἡπείρου, 1940).

με και πνίγηκε, εἶπε»¹. Ἐν Λέσβῳ, «ὅταν ἡ μάνα γεννήσῃ κορίτσι, λένε : ἀπόμ'νε ἡ μάνα τζάβα, δηλαδή κρῖμα στὴν ἐγκυμοσύνη της»². Ἐν Λήμνῳ, «μόλις φύγουν ἀπὸ τὴ λεγοῦσα, τίς ρωτᾶνε οἱ γειτόνισσες : —Τί παιδιὰ κάματε ; —'Απ' τὰ καλὰ, ἂν εἶναι ἀγόρι. Κοριτσουδ', ἂν εἶναι κορίτσι»³. Ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ, «ἅμα ἰδοῦν καὶ κάμ' κορίτσ, ἂν εἶναι νὰ φᾶν' τὴ μαμμὴ. Σὰν νὰ κάμ' ἡ μαμμὴ τὸ παιδί...Τὰ κορίτσια τὰ καημένα εἶναι βαριά. Ἄμὰ καὶ χωρὶς τὰ κορίτσια δὲ βορεῖτε νὰ κάνετε...»⁴. Καὶ ἐν Ἁγίᾳ Ἄννῃ Εὐβοίας «τὰ κορίτσια δὲν τὰ θέλουν»⁵. Ἐνταῦθα λέγουν ὅτι «τ' ἀγόρι, ὄντες γεννηθῆ, εἶναι χαρούμενο ! τὸ κορίτσ' εἶναι βαρύν»⁶. Ἐν Ἀλμαλὶ Μαλγάρων Θράκης, «πολλοὶ ἐμαστιγῶνον πολλὰκις τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, διότι ἐγένων θήλεα»⁷.

Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος χαρακτηρίζουν τὸ θῆλυ ὡς ἀδύνατο μέρος». Οὕτω π.χ. εἰς τὸ Νησί Μεσσηνίας λέγουν : «—Δὲν κοιτᾶς πού αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κάνει οὐλο ἀδύνατα, δηλαδή θήλεα»⁸. Καὶ ἐν Τρικάλῳ τῆς Κορινθίας συνηθίζεται ἡ ἔκφρασις «ἔχω μονάχα ἀδύνατο μέρος», δηλαδή κτάρας⁹. Ὁμοίως ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος ἡ θέσις τῆς γυναικὸς εἶναι μειονεκτική· μολονότι αὕτη εἶναι καὶ οἰκονομικὸς παράγων σπουδαῖος, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐργάζεται εἰς τὸ σπίτι καὶ εἰς τὰ κτήματα, κερδίζει καὶ ἀρκετὰ χρήματα ὑφαίσιμα διαρκῶς πλῆρες τους λένε ὅτι εἶναι τὸ ἀδύνατο μέρος, ἐνδὲ πάλιν ἀπ' ἑτέρου περιπαύεται τοῦ ἀνδρός π.χ. ἂν ἔχουν μόνον ἓνα κραββάτι στὸ σπίτι, θὰ κοιμηθοῦν σ' αὐτὴν ἄρσενικά, οἱ δὲ κοπέλλες θὰ στρώσουν χάμω, γιατί αὐτὲς εἶναι σκληραγωγημέναι καὶ γιὰ τιμὴ στὸν ἄντρα»¹⁰.

Εἰς ὀλιγώτερα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ εὐχαριστοῦνται, ὅταν τὸ πρῶτον τέκνον τῆς οικογενείας γεννηθῆ θῆλυ· καὶ τοῦτο ὅμως προφανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ μήτηρ ὑπολογίζει νὰ τὸ ἔχη βοηθὸν εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ οἴκου. Οὕτω π.χ. ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ, «ὅταν τῆς πρωτάρας τὸ παιδί γεννιοῦνταν κορίτσι, τὸ χαίρουνταν, γιατί ἡ μητέρα θὰ τὸ εἶχε βοηθὸ στὶς δουλειὰς τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὸ μεγάλωμα τῶν

1. Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἔνας ἀγραφὸς γυναικεῖος νόμος καὶ ἡ «Φόνισσα» τοῦ Παπαδιαμάντη, Νέα Ἑστία, τόμ. 23, 1938, σ. 9, σημ. 1.

2. Κλ, ἀρ. 1446 Α', σ. 132 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Λέσβος [Πετρί], 1940).

3. Κλ, ἀρ. 1160 Α', σ. 149 (συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Βάρος Λήμνου, 1938).

4. Κλ, ἀρ. 1160 Δ', σ. 5, 8, 9 (συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Κάσπακας Λήμνου, 1938).

5. Κλ, ἀρ. 1479 Β', σ. 37 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας, 1942).

6. Κλ, ἀρ. 1479 Γ', σ. 46 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἁγία Ἄννα Εὐβοίας, 1942).

7. Φ. Ἰ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν., σ. 15.

8. Κλ, ἀρ. 1142, σ. 41 (συλλ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Νησί Μεσσηνίας, 1925).

9. Κλ, ἀρ. 1098, σ. 155 (συλλ. Ἰ. Θ. Κακριδῆ, Κορινθία [Τρικαλα], 1924).

10. Κλ, ἀρ. 1153 Β', σ. 124 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἀράχοβα, 1938).

άλλων παιδιῶν»¹. Εἰς ὑπολογισμὸν διὰ τὴν βοήθειαν ἀρσενικοῦ, τὴν φορὰν αὐτὴν εἰς τὸ κτηνοτροφικὸν ἔργον, ὀφείλεται καὶ ἡ ἀσεβῆς ἐκδήλωσις ποιμένος ἐν Ἀπειράνθῳ Νάξου, ὀνομαζομένου Κουντούρη, ὁ ὁποῖος, «ὅταν πρωτογέννησε ἡ γυναῖκα του κ' ἔκαμε κοριτσάκι, βγῆκε καὶ μούτζωσε τὸ Θεό, πῶς δὲν ἔκαμε ἀγόρι, γιὰ νά 'χη γρήγορα βοήθεια στὴ μάντρα»².

Ἐν Μεσοχωρίῳ Πυλίας, «ὅταν γεννηθῆ κορίτσι, δὲν τὸ χολιάζουν. Λένε μόνο νά εἶναι σάικο, δηλαδὴ νά εἶναι γερό, νά μὴν τοῦ λείπη πόδι, χέρι»³. Εἰς δὲ τὰ Σβέρδια (νῦν Δάφνη) Λήμου λέγουν: «Ὁ γονεὺς πῶχ' κορίτσα καταστρέφεται. Τὸ ἓνα κορίτσι τὸ θέλουσε μέσ' στὸ σπιτ' πάντα, γιὰτὶ ἀπομέν' μέσ' στὸ σπιτί, βοηθεῖ τὴ μητέρα, ἅμα μεγαλώσ'». «Ἄμα ἔρθουν δυὸ καὶ τρία, εἶναι δυσάρεστο»⁴. Ἐν Ἐρμιονίδι ἡ ἀπόκτησις θήλεος τέκνου, «ὅταν δὲν ἔχη ἡ οἰκοκυρά κόρας ἀλλὰ ὄλο ἀγόρια ἢ ἔχη ὀλίγα κορίτσια, θεωρεῖται εὐτυχία. «Ὅταν ὅμως ἡ οἰκογένεια ἔχη πολλὰς κόρας καὶ εἶναι φτωχιά, δὲν θεωρεῖται τόσο εὐχάριστος»⁵. Διὰ τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν βοήθειαν, ποὺ παρέχει τὸ πρῶτον θῆλυ ἐν τῇ οἰκίᾳ τέκνον, λέγεται καὶ ἡ κοινὴ παροιμία: «τῆς καλομάννας τὸ παιδί, τὸ πρῶτο καὶ τ' κορίτσι». Τὸ θέλουν λοιπὸν οἱ γονεῖς ὄχι δι' ἄλλους λόγους παρὰ μόνον διὰ νά ἔχη ἡ μήτηρ βοηθὸν καὶ συνυπηρέτην ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων τῆς οἰκοκυρᾶς καὶ διὰ νά συμβάλῃ τοῦτο εἰς τὴν ἀνατροφήν καὶ τὸ «μεγάλωμα» τῶν ὑπολοίπων τέκνων τῆς οἰκογενείας.

Μεγάλη δυστυχία ἐν τῇ ἐλληνικῇ οἰκογενεῇ θεωρεῖτο παλαιότερον καὶ θεωρεῖται ἀκόμη ἢ κατὰ σειρὰν ἀπόκτησις θηλέων τέκνων, διότι καὶ τότε, ὡς καὶ σήμερον, ὑπῆρχεν ἔθιμον νά δίδουν προῖκα εἰς μετρητά, ζῶα καὶ ἀκίνητα, ἐκτὸς τῶν ἐπίπλων καὶ τοῦ ρουχισμοῦ. «Ἐπειτα, διότι ἡ γυνὴ ὑπανδρευομένη ὑπέφερε πολὺ καὶ ἦτο σχεδὸν δούλη τῆς πενθερᾶς της, ὡς κατωτέρω θά ἴδωμεν.

Τὰς διαφόρους περὶ τῆς μιᾶς ἢ τῶν περισσοτέρων θυγατέρων ἀντιλήψεις ἐκφράζουν καὶ τινες παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οὕτω π.χ. λέγουν: ἐν Κεφαλληνίᾳ: «Ὅταν γεννιέται θηλυκὸ παιδί, τρίζουν οἱ τέσσαρες ἀγκωνές τοῦ σπιτιοῦ» καὶ «Τσῆ καλομάννας τὸ παιδί, τὸ πρῶτο τέκνο θηλυκὸ καὶ νά 'ναι πεθαμένο». Ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ ἀπαντῶσιν ὡσαύτως αἱ παροιμιώδεις ἐκφράσεις: «Θηλυκὸ γεννήθηκε», «Ἔτσι εἶναι βουβό, εἶναι θηλυκὸ» ἢ «Τὸ θη-

1. Ἐλ πινί κης Σ τ α μ ο ὑ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, Ἐπὶ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Ἡ Σηλυβρία μὲ τὰ γύρω της χωριά, Α', Ἀθήναι 1956, σ. 60.

2. Κλ., ἀρ. 1459 Α', σ. 392 (συλλ. Διαλεχτῆς Ζευγώλη, Ἀπειράνθος Νάξου, 1928).

3. Κλ., ἀρ. 1378 Γ', σ. 10 (συλλ. Γεωργίας Ταρσοῦλη, Μεσοχωρί Πυλίας, 1939).

4. Κλ., ἀρ. 1160, σ. 71 (συλλ. Γ. Ἀ. Μέγα, Σβέρδια Λήμου, 1938).

5. Κλ., ἀρ. 1898, σ. 7 - 8 (συλλ. Δήμητρας Μερμερέτη, Ἐπαρχία Ἐρμιονίδος, 1953).

λυκὸ παιδί γεννιέται βουβό»¹. Ἐν δὲ τῇ Λευκάδι λέγουν : «Τὰ θηλυκὰ παιδιὰ τὰ τρανοῦν ὄχ τὰ μαλλιά» καὶ ἀλλαχοῦ παρατηροῦν ὅτι «Τὸ ἀρσενικὸ εἶναι ντου-βάρι καὶ τὸ θηλυκὸ αὐγὸ» (δηλ. ὅ,τι γίνῃ, ξεσπᾷ στὸ θηλυκὸ) καὶ «Τοῦ θηλυκοῦ πρέπει νὰ δέρεται κι ὁ τόπος ὅπου κάθεται»². Ἐν Ἡπείρῳ, ἔνθα ἡ περιφρόνησις καὶ ἀποστροφὴ πρὸς τὰ θήγλεα εἶναι εἰσέτι λίαν ἔντονος καὶ διαδεδομένη, ἀπαντῶσιν αἱ ἐξῆς ἀξιολόγου διαφέροντος διὰ τὸ θέμα μας παροιμίαι καὶ γνωμικαὶ ἐκφράσεις : «Ἐννὰ καὶ μία δέκα ν' ἀκούς καὶ τῇ γυναῖκα»³. «Εἶναι γλυκεῖα ἢ ἀλφή τ' θανάτ' τῶν κοριτσιῶν (τσουπριῶν) ἢ θηλυκῶν», διότι, «γιαὶ νὰ βγῆ μὰ τσιούπρα ἀπὸ τὸ σπίτι (δηλ. νὰ παντρευτῆ) θὰ ἀναταράξῃ ὄλα τὰ θεμέλια». «Καλότρυχη πὺ τὴν πάντρεψες μὲ μιὰ πῆγῃ πανὶ μονάχα» (ἐπὶ τῶν κοριτσιῶν, πὺ ἀποθνήσκουν εἰς νηπιακῆν ἡλικίαν). «Ἡ τσιούπρα εἶναι ξένος ἄνθρωπος». «Ὅποιος δὲν πάντρεψε κοπέλλα καὶ δὲν ἔφκειασε σπίτι, δὲν ξέρει τί καιρὸς περνάει», διότι εἶναι δύσκολος ἢ ἀποκατάστασις τῶν κοριτσιῶν. Αἱ φράσεις ἐπίσης : «Ὅταν γενιοῦνται, νὰ τς κόφτουν τὸν ὄφαλό στῆ ρίζα» ἢ «νὰ τς στραγγαλίζουν τὸ λαιμὸ» ἢ «νὰ τς ἀποκοπιάζουν» ἢ «νὰ τς πατοῦν στὸ λαιμὸ» λέγονται ὑπὸ πολυπαθοῦς μητρός, διότι αἱ θυγατέρες κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῶν παρέχουν πράγματα εἰς τοὺς γονεῖς. Ἐπίσης ἡ φράσις : «Δὲν τ' βαρῶν τ' ἀνθρώπ' τί δίν' ἀλλὰ τί θὰ βοῆ» (ἢ θὰ ντῆ) λέγεται ὑπὸ τῶν καταστάσιν γυναικῶν, ὅταν ὑπανδρευοῦν τὰς θυγατέρας τῶν⁴, αἱ ὁποῖαι εἶναι «ἀδύνατο μέσσο».

Αἱ ὡς ἄνω παροιμίαι καὶ ἐκφράσεις ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ κορίτσια, τὰ ὁποῖα ὑπανδρευόμενα μεταβάλλονται εἰς ὑπερστρίας ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ. Ἄλλ' εἰς τινὰ μέρη ἢ ἐκτίμησις τοῦ λαοῦ διὰ τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἡ γυνὴ διαδραματίζει ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, εἶναι ἡ πρέπουσα. Οὕτω π.χ. ἐν Θράκῃ καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται ὅτι «τὸ θηλυκὸ πουλὶ στήνει τῇ φωλιά» ἢ «τῇ φωλιά χτίζει τὸ θηλυκὸ πουλί», δηλαδὴ ὅτι τὴν οἰκογένειαν δημιουργεῖ ἡ γυναῖκα⁵.

Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς γεννήσεως θηλέων, ἐκτὸς τῶν κατὰ βούλησιν φυσιολογικῶν προσπαθειῶν, καταφεύγει καὶ εἰς διαφόρους μαγικὰς πράξεις. Οὕτως ἐν Μεσολογίῳ αἱ γυναῖκες κορφώνουν τρία καρφιὰ εἰς τὸν τοῖχον λέ-

1. Δ η μ. Σ. Λ ο υ κ ᾶ τ ο υ, Κεφαλονίτικα γνωμικά, Ἀθήναι 1952, σ. 64.

2. Βλ. ἀνέκδοτον συλλογὴν παροιμιῶν Ν. Γ. Π ο λ ῖ τ ο υ, Θηλυκὸ, 3.

3. Ἡ παροιμία δημοτὶ ἀνυποληψίαν διὰ τὴν γνώμην τῆς γυναικός. ΚΑ, ἀρ. 2740, σ. 8 (Βασίλ. Παυλίδου, Παροιμίαι ἐκ Παραμυθιάς τῆς Ἡπείρου, 1963).

4. ΚΑ, ἀρ. 51, σ. 7, 69 (Ἀωνόμου, Δημοτικά. Ἡπειρος, 1919).

5. Ἐ λ π ι ν ῖ κ η ς Σ τ α μ ο ῦ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἔνθ' ἀν., σ. 291. Πρὸς ὀρθοπόδησιν τῆς οἰκογενείας ὁ σύζυγος ἔχει ἀνάγκην καλῆς γυναικός, καλοῦ κτήματος, δηλαδὴ φορτηγοῦ ζώου, καὶ καλῶν βοῶν, ὡς λέγουν ἐν Κρήτῃ.

γουςαι : «καρφώνω τὶς τσοῦπρες καὶ κάνω ἀρσενικά»¹. Ἐν Κρήτῃ συνηθίζουν νὰ δίδουν εἰς μαῦρον πετεινὸν (νὰ φάῃ τὸ ῥάλι θηλυκοῦ παιδιοῦ, διὰ νὰ γίνῃ τὸ ἐπόμενον παιδί ἀγόρι) ². Ὁφείλω νὰ σημειώσω ἀκόμη ὅτι ἐν Ἡπείρῳ κάμνουν μαγγανείας, διὰ νὰ γεννήσῃ πολλά θήλεα ἢ ἐχθρά των³, καὶ ἐν Καρατσὸλ Τιρνάβου φθονεραὶ γειτόνισσαι προσφεύγουν εἰς μάγισσαν, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν γέννησιν ἀρσενικοῦ, συχνὰ δ' αἱ ἐπίτοκοι προσφεύγουν εἰς τὰς μαίας ἢ τὰς Ἀθιγγανίδας, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὰ κωλύματα πρὸς γέννησιν ἄρρενος τέκνου⁴. Ἐν Ἡπείρῳ ὡσαύτως «πολλές, ποὺ κάνουν ὄλο κοπέλλες, βαφτίζουν σερικὰ (ἀρσενικά) παιδιὰ, γιὰ ν' ἀποχτήσουν κι αὐτές»⁵. Ἐπίσης εἰς τὰ Χουλιαροχώρια Ἡπείρου «ἡ λεχώνα ὡς τὶς σαράντα μέρες φακὲς δὲν τρώει, γιὰ νὰ μὴν ῥοχτήσ' κοπέλλα»⁶. Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι τῆς Πελοποννήσου «ὄγοια κάνει οὐλο κορίτσια καὶ δὲ θέλει, βάνει ἅμα γεννήσῃ ἓνα κλειδι ἀπουκάτω στὸ προσκέφαλό της, νὰ κλειδωθοῦνε καὶ νὰ μὴ μεταβγοῦνε»⁷. Πρὸς τοῦτοις εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα πιστεύεται ὅτι, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν συνηθῆ γέννησιν θηλέων τέκνων, πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὠρισμένα εὐχετικά ὄνόματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τὴν δύναμιν τῆς ἀποσοφίας τοῦ κακοῦ⁸. Οὕτω π.χ. ἐν Ἡπείρῳ τὰ τέκνα, πρὸ τῶν ὁποίων πολλὰ θήλεα γεννιέσθαι, εἶναι σταματήσῃ ἢ γέννησις καὶ ἄλλων, καλοῦνται Σ τ α μ ἄ τ η ς⁹, Σ τ α θ ἡ ς (Πόρπη), Σ τ α μ ἄ τ α η, Σ τ α μ ἄ τ α σ τ ἡ ς κ τ α μ¹⁰. Ἐν τῇ ἐπισημ. Ὀνομασίᾳ τῆς Ἡπείρου εἶναι ἐν πολλῇ χρῆσει τὸ θηλυκὸν ὄνομα Δ ι ὠ χ ν α ι, προσέθον κατὰ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ ῥήματος δι ὠ κ ω. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι πρᾶσιμῶς εὐχετικόν, διδόμενον μετὰ τὴν γέννησιν κατὰ σειρὰν θηλέων τέκνων, ὅπως ἐπέλθῃ τρόπον τινὰ διώξις αὐτῶν ἢ γεν-

1. Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεύχ. Α', Ἀθήναι 1939, σ. 25.
2. Εὐαγγελίας Φραγκάκι, Συμβολὴ στὰ λαογραφικὰ τῆς Κρήτης, Ἀθήνα 1949, σ. 32, 67.
3. Ζωγράφειος Ἀγών, τόμ. Α', Κωνσταντινούπολις 1891, σ. 16, ια'.
4. Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἄν., σ. 211.
5. ΚΑ, ἀρ. 36, σ. 296, 85 (Δ. Σάρρου, Ἡπείρου δημοτικὰ ποιήματα, 1888/93).
6. ΚΑ, ἀρ. 2302, σ. 183 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὰ χωρία τῆς πρῶν ἐπαρχίας Μαλακασίου Ἡπείρου, 1959).
7. ΚΑ, ἀρ. 1566, σ. 2 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1944).
8. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Ὄνομα καὶ ὀνοματοθεσία εἰς τὰς δοξασίας καὶ συνηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογραφία, τόμ. Κ', 1962, σ. 492.
9. Ἰ. Σ τ α μ ν ο π ο ὐ λ ο υ, Βόλτες ὀνοματολογικῆς, Ἀθήνα 1929, σ. 34.
10. Γ. Ζηκίδου, Ἐθιμα παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, Ἐβδομάς, ἔτ. Γ', 1886, σ. 268 - 9. Βλ. καὶ Κ. Ζησιόου, Γυναικεῖα ὀνόματα κύρια ἐν Κυνουρίᾳ. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ, τόμ. 6, 1902, σ. 236.

νήση ἢ μήτηρ ἄρρενα πλέον¹. Ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἠπείρου, ὅταν γεννῶνται κατὰ σειρὰν δύο θήλεα, ἐπακολουθήσῃ δὲ καὶ τρίτον, «τὸ ρίχνουν στὸ σταυροδρόμι» καί, ὅποιος τὸ εὔρη πρῶτος, γίνεται κουμπάρος, τὸ βαπτίζει, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τοῦ δώσῃ ὠρισμένον ὄνομα, «γιὰ νὰ σταματήσῃ» ἢ γέννησις θηλέων, ὡς π.χ. Σταμάτα, Ἀρσινόη, Σταυρούλα². Εἰς τὴν Τσαμουριὰν Θεσπρωτίας «τὰ παιδιὰ τὰ βαπτίζει ὁ νουνός, πού στεφάνωσε τοὺς γονεῖς των. Ἐὰν ὁμως κάνουν συνέχεια κορίτσια, τότε ἀλλάζουν νουνό, γιὰ ν' ἀλλάξῃ τὸ γούρι καὶ νὰ κάνουν ἀγόρια»³. Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι «βγάνουνε κι ὄνομα Σ τ α μ ά τ α, Σ τ α θ ί α, νὰ σταματᾶνε τὰ κορίτσια, μὰ γιὰ σοῦ λέω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ μὴν τὸ κυνηγᾶς. Εἶναι κακὸ καὶ σὲ κακὸ βγάνει. Εἶτε δὲν ἔχεις παιδι εἶτε οὐλο κορίτσια κάνεις, νὰ μὴ βαρυγομᾶς. Ὁ Θεὸς ἔχει γραμμὴν τὴν πλάση, πού θὰ γένη⁴». Ἐν Φθιώτιδι οἱ γονεῖς παρακαλοῦν πολλάκις τὸν ἀνάδοχον νὰ ὀνομάσῃ Ἄ γ ὀ ρ ω ἢ Ἄ γ ο ρ ί τ σ α ν τὸ κορίτσι, διὰ νὰ γεννηθῇ τὸ μετέπειτα παιδι ἀρσενικόν⁵. Καὶ ἐν Κυνουρίᾳ, ἵνα σταματήσῃ ὁ κακὸς δαίμων τῆς θηλυγονίας, συνηθίζονται τὰ ὀνόματα Σ τ α μ ά τ α, Σ τ α μ α τ ῖ ν α, Σ τ α μ α τ ο ῦ⁶. Εἰς τὸν Πόντον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐδίδετο τὸ ὄνομα Κ α ν ῆ, προερχόμενον ἐκ τοῦ κανεῖ (ἀρκεῖ) (ἐκ παρετυμολογίας), διὰ νὰ σταματήσῃ πλέον ἢ γέννησις θηλέων⁷. Εἰς δὲ τὸ Καπλάσι Πάλλα ἀπὸ νύμφη τὴν ἀγεβάζουν [σὲ] ἀρσενικὸ ἀλογο, ἀπὸ νὰ κἀνῇ σερνικὰ παιδιὰ⁸. Ἐτέρος εἰς τὰ ἀμφοτέρω ἐπὶ τῆς νυμφικῆς παστάδος καθίζουν ἢ κυλιούν ἀρσενικὸν παιδί. Τοῦτο συνηθίζουν καὶ «μὲ τὰ προικιά».

Ὅπως παρ' ἡμῖν σήμερον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων, ἢ γέννησις θήλεος οὔτε εἰς τοὺς γονεῖς οὔτε εἰς τοὺς συγγενεῖς ἦτο εὐχάριστος, προκειμένου ὁμως μία γυνὴ νὰ στερηθῇ κληρονόμων προετίμα, φυσικὰ, καὶ θήλεος τὴν ἀπόκτησιν⁹. Ἀντιθέτως, καὶ τότε χοροὺς καὶ κρότους ἐποιοῦν ἐπὶ τῇ γεννήσει ἄρρενος καὶ δὴ καὶ βασιλόπαιδος¹⁰. Οἱ ὑπήκοοι ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς γεννήσεως διαδόχου συνέχαιρον ἀλλή-

1. Ν. Νίτσου, Μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἠπείρῳ κώμης τοῦ Τσαμαντᾶ, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 110.

2. ΚΑ, ἀρ. 1571, σ. 301 (συλλ. Δ. Παπᾶ, Ζαγόριον, 1940).

3. ΚΑ, ἀρ. 2389, σ. 24 (συλλ. Κ. Χ. Σιόντη, Τσαμουριά Θεσπρωτίας, 1961).

4. ΚΑ, ἀρ. 1566, ἐνθ' ἀν., σ. 2.

5. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ Γεωργίου Κασκαβέλη.

6. Κ. Ζησίου, ἐνθ' ἀν., σ. 245.

7. Βλ. Στίλπ. Π. Κυριακίδην, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Ε', 1915/16, σ. 358.

8. ΚΑ, ἀρ. 1378, σ. 94 (συλλ. Γεωργίας Ταρσούλη, 1939).

9. Φ. Ἰ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 14 - 15.

10. Ἐνθ' ἀν., σ. 15.

λους και έπεκρότου. 'Ο Μιχαήλ Ψελλός έν «Τῶ ἐπὶ τῶν κρίσεων» ἀναφωνεῖ : «ἄρρεν τὸ ἀρτίτοκον βρεφύλλιον, ἄρρεν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε»¹. 'Η δὲ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐπὶ τῇ γεννήσει βασιλόπαιδος λέγει : «Τίττεται καὶ τούτοις ἄρρεν. Εὐθὺς οὖν οἱ μὲν γονεῖς ἐγεγῆθησαν τὸ δὲ ὑπήκοον ἅπαν ἐσκίρωτων, συνέχαιρον ἀλλήλοις, ἐγεγῆθησαν, καὶ ἦν ἰδεῖν τὰ βασιλεία χαρμονῆς ἀνάπλευω»². Οἱ στερούμενοι ἄρρενος παιδὸς ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ έν γένει ἐθλίβοντο ἐπὶ τούτῳ καὶ προσήχοντο εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν γέννησιν τοιοῦτου, ὡς π.χ. οἱ γονεῖς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου (6 αἰ.)³.

'Η ἀντίληψις περὶ τῆς κατωτερότητος τῆς γυναικὸς καὶ προτιμήσεως ἀντ' αὐτῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀπαντᾷ καὶ έν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Οὕτως ὁ Παῦλος (Πρὸς Κορινθίους Α', 11, 8) λέγει : «ἡ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἐστίν. οὐ γάρ ἐστίν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἀνδρα». Καὶ κατωτέρω (14, 34) «αἱ γυναῖκες έν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. οὐ γὰρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλὰ ὑποτασέσθωσαν καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει». Καὶ έν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ του (2, 11) ὁ αὐτὸς Παῦλος λέγει : «γυνὴ έν ἡσυχίᾳ μανθανέτω έν πάσῃ ὑποταγῇ».

'Αλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι προσετιμῶντο τῶν θηλέων τὰ ἄρρενα. 'Ο Εὐριπίδης λέγει : «στῦλοι γὰρ οἶκον εἰσι παῖδες ἄρρενες»⁴. Οὗτοι, ὡς γνωστὸν, ἤδυναντο έν ἀναγκῇ, κῦβητος τῆς τρεῖς αἰώνων προέξωσαι τὸ τοῦ βίου, ἐνῶ τὰ θήλεα δυσκόλως ὑπανδρεύοντο, ἂν ἐστεροῦντο θανάτου προικός, πρόξενα δ' οὐχὶ μικρᾶς δαπάνης εἰς τὸν πατέρα ἐγίνοντο. "Ενεκα τούτου καὶ ὁ κωμικὸς Ποσειδίππος ἔλεγεν :

Υἱὸν τρέφει πᾶς, κᾶν πένης τις ὦν τύχη·
θυγατέρα δ' ἐκτίθησι, κᾶν ἦ πλοῦσιος⁵.

Τὰ θήλεα λοιπὸν καὶ παρ' ἀρχαίους Ἕλλησι περιφρονούμενα καὶ κατώτερα τῶν ἀρρένων θεωρούμενα ἐξετίθεντο. Καὶ συνέβαινε μὲν ποτε ν' ἀναγνωρίζουν τὰ ἐκθετα ὡς ἴδια ἄτεκνοι γονεῖς, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο μᾶλλον ζήτημα τύχης, τὸ δ' ἔκθετον δούλη τοῦ ἀναδεξαμένου ἐγίνετο.

"Οπως βλέπομεν, ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐπι-

1. Βλ. έν Κ. Σάθρα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Ε', έν Βενετία - Παρίσιος 1876, σ. 409. Φ. Γ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν., σ. 14.

2. Ἄννης Κομνηνῆς, Ἄλεξιᾶς Σ', 8, Ν. Γ. Πολίτου, ἔνθ' ἀν., σ. 210, σμ. 3.

3. Γ. Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν, τὴν βάπτισιν καὶ τὸν γάμον ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν έν τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου, τόμ. Ζ', 1952, σ. 110.

4. Ἰφιγένεια έν Ταύροις, στίχ. 57.

5. Παρὰ Στoβaίω, 77,7.

κρατεῖ ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔθιμον καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς προτιμήσεως τοῦ ἄρρενος ἀντὶ τοῦ θήλεος, ὅπερ κυρίως ὀφείλεται εἰς λόγους κοινωνικούς. Ἡ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς κυρίαρχος τοῦ ἀνδρὸς θέσις ἐν τε τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ διεμορφώθη ὑπὸ ποικίλων παραγόντων, ὡς εἶναι π.χ. ἡ συνέχισις τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκογενειακῆς λατρείας καὶ ἡ οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ συμβολὴ καὶ συμπαραστάσις εἰς τὴν συντήρησιν καὶ προστασίαν τῆς γυναικὸς καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας. Οἱ παράγοντες οὗτοι συνετέλεσαν εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐθίμων τῆς προτιμήσεως τοῦ ἄρρενος.

Τὴν ἀποστροφήν πρὸς τὰ θήλεα καὶ τὸν πόθον διὰ τὴν ἀπόκτησιν ἀρρένων τέκνων ἀπαντῶμεν καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς¹. Οὕτως ἐν τῷ Κοράνιῳ λόγου γενομένου περὶ τῶν Ἀράβων εἰδωλολατρῶν, οἵτινες ἐθεώρουν τοὺς ἀγγέλους ὡς θυγατέρας τοῦ Θεοῦ, ἀναγινώσκομεν : « Ἀποδίδουσι θυγατέρας τῷ Θεῷ· δόξα Σοι, Κύριε ! ἐνῶ δὲν ἐπιθυμοῦσι τοιαύτας δι' ἑαυτοῦς. Ἐὰν ἀναγγείλωσιν εἰς τινα ἐξ αὐτῶν τὴν γέννησιν θυγατρὸς, οὗτος ἀμέσως ὠχρίᾳ καὶ καθίσταται ὡς κεραυνόπληκτος ἐκ τῆς λύπης. Κρύπτεται ἀπὸ τὸν λαὸν ἕνεκα τῆς ἀσθενείας ἀγγελίας. Ὀφείλει τηρῶν αὐτὴν (τὴν θυγατέρα) νὰ ὑποστῇ τὴν αἰσχύνην ἢ τὴν ἐνταφίαν εἰς τὴν κόνιν². Ὡ πόσον εἶναι ἀδικαιολόγητοι οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν Ἰσλ. Πῶς θεωρεῖ δὲ ὁ Τοῦρκος γενικῶς τὴν γυναῖκα ἄρχει νὰ τὴν ἀποδείξῃ ἢ ἀπεκρίσῃ τοῦ Μαυριτανίου Ὁτλ-Μοκρανι, τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει πού ὁ Δουμά : « — Πόσους γόους ἔχεις ; τὸν ἠρώτησεν ὁ Γάλλος. — Τρεῖς, ἀπεκρίθη ὁ Ἀφρικανός. — Καὶ πάσαι θυγατέρας ; — Δὲν ἤξεύρω⁴ ». Ἐκτοτε βεβαίως παρῆλθον ἀρκεταὶ δεκάδες ἐτῶν, ἀλλ' ἡ νοοτροπία δὲν μετεβλήθη καὶ τόσοσιν, ἰδίᾳ ἐν ὑπαίθρῳ, ἐνθα ἡ γυνὴ ἐξακολουθεῖ εἰσέτι νὰ εὑρίσκεται εἰς θέσιν κοινωνικῶς μειονεκτοῦσαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνδρα. Καὶ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος βαλκανικὰς χώρας — ἐξαιρέσει τινῶν διαμερισμάτων τῆς Ρουμανίας — τοῦ-

1. Βλ. Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, vol. IV, Berlin und Leipzig 1934, στ. 1377 κ. ἐξ. Heinrich Ploss - B. Renz, Das Kind im Brauch und Sitte der Völker, ἔκδ. 3η, vol. I, Leipzig 1911, σ. 1 κ.ἐξ., Γ. Κ. Σ π υ ρ ἰ δ ᾶ κ η, ἔνθ' ἄν., σ. 110.

2. Ἐὰς σημειωθῇ ὅτι «παρὰ ταῖς νομαδικαῖς φυλαῖς τῶν Ἀράβων πολυθεϊστῶν ἡ γέννησις θυγατρὸς ἐθεωρεῖτο ὡς δυστύχημα, τοῦ φύλου της παρέχοντος ἀφ' ἑνὸς μικροῦ λόγου ὑπηρεσίαν εἰς πλάνητα καὶ ληστρικὸν βίον, καὶ ἀφ' ἑτέρου δυναμένης νὰ ἐπενέγκῃ συμφορὰς εἰς τὴν οἰκογενεῖαν αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς κακοηθείας ἢ τῆς αἰχμαλωσίας της. Ἀφορμαὶ ὅθεν ἀπανθρώπου ἀγωγῆς συμμιγεῖσαι ἴσως μετὰ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν αἰσθημάτων, παρέσυρον τούτους νὰ προσφέρωσι θ ἡ λ ε α ν ἡ π ι α εἰς θυσίαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἢ νὰ τὰ θάπτωσι ζῶντα». (Κοράνιον, μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου ὑπὸ Γ ε ρ α σ ἰ μ ο υ Ἰ. Π ε ν τ ᾶ κ η, ἔκδ. 2α, ἐν Ἀθήναις 1886, σ. 194, σημ. 2).

3. Κοράνιον (ἐνθ' ἄν.), κεφ. 16 § 59 - 61. Πρβλ. καὶ κεφ. 43 § 16, κεφ. 81 § 8.

4. Σ κ α ρ λ. Δ. Β υ ζ α ν τ ῖ ο υ, Ἡ Κωνσταντινούπολις, τόμ. Γ', Ἀθήνησιν 1869, σ. 385 - 6.

λάχιστον μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου αἱ αὐταὶ περίπου κοινωνικαὶ συνθήκαι τοῦ παρελθόντος διεμόρφωσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ περὶ θηλυγονίας ἔθιμα. Τῷ ὄντι διαφοραὶ καὶ ἰδιομορφίαι εἰς τὰς λεπτομερείας ἐπεκράτουν καὶ ἐπικρατοῦν ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν¹, ἀλλ' ἀπὸ γενικῆς ἐπόψεως τὰ πράγματα δὲν παρουσιάζουν καὶ τόσον οὐσιώδεις διαφοράς. Εἶπον «ἐξαιρέσει τινῶν διαμερισμάτων τῆς Ρουμανίας», διότι ἐκεῖ ἀπὸ αἰώνων δι' ἱστορικοὺς λόγους ἡ γυνὴ διήγε καὶ διάγει ἐλευθεριώτερον καὶ περισσότερον χειραφετημένη. Ἐπίσης καὶ εἰς χώρας τῆς Εὐρώπης παλαιότερον, μάλιστα δὲ πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἡ γυνὴ ἐμειονέκτει καὶ εἶχε θέσιν κοινωνικὴν σχετικῶς περιορισμένην καὶ ἐτίθετο εἰς κατωτέραν μοῖραν, τοῦ ἀνδρὸς προτιμωμένου κατὰ τὴν γέννησιν, ὡς π.χ. ἐν Ἰταλίᾳ καὶ δὴ εἰς τὰς νοτιωτέρας τῆς χώρας ταύτης περιοχάς², ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ³ καὶ αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, τῇ διακρινομένῃ διὰ τὸ στερεὸν καὶ εὐρὺ πνεῦμα τῆς φιλελευθέρας ζωῆς καὶ τῆς κατ' ἀκολουθίαν βαθείας τοῦ ἀνδρὸς ἐκτιμῆσεως καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν γυναῖκα, ὡς μητέρα καὶ ὡς θυγατέρα⁴.

Θὰ ἐμήκυνα ἀρκετὰ τὸν λόγον, ἐὰν ἡσυχάζοιμι ἐνταῦθα καὶ μὲ ἔθιμα πρωτογόνων καὶ ἡμιπολιτισμένων λαῶν, σχετικὰ πρὸς τὴν θηλυγονίαν καὶ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν τῆς γυναικὸς θέσιν, περιορίζομαι δὲ μόνον δείγματος χάριν ν' ἀναφέρω ὅτι εἰς τὰς ἀνατολὰς ἐν λόγῳ λαῶν ἡ γυνὴ καὶ δὴ ἡ κορφαίνα τόσον ἀσήμε καὶ περιορισμένη, ὥστε στερεῖται καὶ ἰδιοῦ προσωπικοῦ ὀνόματος, δι' οὗ συνήθως διακρίνεται τῶν ὁμοίων τοῦ τὸ ἄτομον εἰς τὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας.

Οὕτως εἰς πρωτόγονον πληθυσμὸν τῆς Νοτιοανατολικῆς Σιβηρίας, τοὺς Γ ι α κ ο υ τ έ, μόνον οἱ ἄρρενες λαμβάνουν ὀνόματα. Αἱ θήλειες οὐδὲν προσωπικὸν ὄνομα ἔχουν. Ὅταν δ' ἀπευθύνεται τις εἰς αὐτάς, ἐρωτῶν πῶς ὀνομάζονται, ἀπαντῶσι «γυναῖκα» ἢ «κόρη τοῦ δεῖνα», ἀναφέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς των⁵. Ἐὰν δὲν ἔχωμεν ἐνταῦθα τὸ φαινόμενον τῆς ἀποκρύψεως ἢ ἀπαγορεύσεως τύπου ταμπού⁶, ἐνεργουμένης διὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια μετὰ τοσαύτης φροντίδος ἀποκρύπτονται

1. Βλ. π.χ. τὰ ἐν Ἀλβανίᾳ ἐπιζόμενα: A b a z D o j a k a, La condition de la femme en famille dans les regions de montagne de notre pays. Deuxième conference des études albanologiques, τόμ. II, Tirana 1970, σ. 221 - 27.

2. A. de G u b e r n a t i s, Storia comparata degli usi natalizi, Milano 1878, σ. 48 κ.έξ.

3. Die Frau als Mensch zweiter Ordnung, ἐν Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, vol. II, Berlin und Leipzig 1929, στ. 1742 - 46.

4. Βλ. J. M i c h e l e t, Origines du droit français, vol. I, Paris 1838, σ. 22.

5. G. B u s c h a n, Die Sitten der Völker, vol. II, σ. 256, παρὰ P. C a r a m a n, Les bases mystiques de l'anthroponymie, Balcania, τόμ. III, Bucarest 1943, σ. 465.

6. S t i t h T h o m p s o n, Motif - Index of Folk - Literature, τόμ. I, Copenhagen 1955, C 430 κ.έξ. C 32,2.1. C 51.3.1. C. 824, τόμ. II, 1956, D 511.

εις τούς ξένους υπό τῶν πρωτογόνων ἢ ἡμιπολιτισμένων λαῶν¹, τότε δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν σημερινὴν κοινωνικὴν τῆς γυναικὸς θέσιν εἰς τὰς πρωτογόνους κοινωνίας.

Β'. ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΕΝ Τῇ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΝΥΜΦΗΣ ΕΝ Τῇ ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΒΡΟΥ

Ἐκτὸς τῶν περὶ θηλυγονίας ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξ ὧν δυνάμεθα εὐκρινῶς ἐπίσης ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῆς γυναικὸς. Τοιαῦτα εἶναι τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν γάμον τῆς κόρης καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ.

Ὅπου ἡ οἰκογένεια διατηρεῖ εἰσέτι τὸν πατριαρχικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ἰδίᾳ εἰς τοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμοὺς τῶν ποιμένων, ὁ γάμος γίνεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μετὰ συμφωνίαν τῶν γονέων τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν. Οὕτω παρὰ τοῖς Σαρακατσάνοις οἱ γονεῖς ἀποφασίζουν περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν τέκνων των χωρὶς νὰ ἐρωτοῦν καθόλου τὴν γνώμην των. Καὶ ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἡπείρου τὰ συνοικέσια παλαιότερον ἐγίνοντο κατὰ κανόνα καὶ γίνονται ἀκόμη «μὲ προξενιά», διότι παρ' ἅπαν τὸν χρυσοπολιτισμὸν τῶν ἐμπειρομένων Ζαγοριστιῶν ἔτι ἕτι ἴσταν αὐστηρότατα καὶ ἡ ἄμεσος ἐπαφὴ μετὰ τῶν ἐλευθέρων νέων καὶ τῶν δύο φύλων ἦτο, ἂν ὄχι ἀδύνατος, πάντως ὅμως δυσκολώτατη. Ἀλοιμόνον εἰς τὴν κόρην, ἥτις θὰ ἐφωρᾶτο νὰ συνομιλῇ ἢ καὶ νὰ καλημερίζῃ ἀκόμη νέον, ὅστις δὲν θὰ ἦτο πολὺ πλησίον συγγενῆς τῆς². «Τὰ κορίτσα (παλαιότερον) τὰ πάντρευαν στὸ Ζαγόρι ἀπὸ 14 ἐτῶν καὶ ἄνω, τὶς περισσότερες φορὲς δὲν ἐγνώριζεν ὁ γαμπρὸς τὴν νύφ' οὔτε ἡ νύφη τὸ γαμπρὸν»³. Ἐπίσης «οὐδέποτε λάβαιναν ὑπ' ὄψιν τους τὴν θέλησιν τοῦ κοριτσιοῦ, γι' αὐτὸ καὶ σπάνια ἀγάπησαν οἱ γυναῖκες τοὺς ἄντρες τους, γιὰτὶ δὲν τοὺς ἤξεραν. Ἐπειτα ἔφευγαν, ταξίδευαν καὶ δὲν ἀλληλογραφοῦσαν μαζί τους»⁴.

Ἐν Καρυαῖς Καβακλῆς, ὡς γράφει κατὰ τὸ 1903 ὁ Μ. Λουλουδόπουλος, «ἡ συγκατάθεσις τῆς νέας δὲν ἀποτελεῖ οὐσιῶδες μέρος τῆς ἀποκαταστάσεώς της, καθ' ὅσον οἱ γονεῖς καὶ δὴ ὁ πατὴρ κατὰ τὸ δοκοῦν πλειστάκις ἐκλέγει τὸν γαμβρόν, ὡς καὶ ὁ τοῦ γαμβροῦ πατὴρ τὴν νύμφην, διὸ συχνὸν παρουσιάζεται φαινόμενον ἢ

1. Δ. Β. Οἰκονομίδου, "Ὄνομα καὶ ὀνοματοθεσία...", ἐνθ' ἄν., σ. 505.

2. Βλ. Φ. Γ. Τριανταφυλλίδην, ἐν Μακεδονικῷ Ἡμερολογίῳ, ἔτ. 1938, σ. 138.

3. ΚΑ, ἀρ. 2753, σ. 218 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κεντρικὸν Ζαγόρι, 1963).

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 218 - 19.

ἀπαγωγῆ»¹. Ἐν Ἀγία Ἄννη Εὐβοίας «τὸν θέλει δὲν τὸν θέλει μὲ τὸ ζόρι θὰ παντρευτῆ ἢ κόρη ἐκεῖνον ποὺ θέλει ὁ πατέρας. Τώρα ὅμως συμβαίνουν πολλές ἐξαιρέσεις τοῦ ἐθίμου τούτου»². Εἰς δὲ τὸ χωρίον Κουρκουλοῦς παρὰ τὴν Λίμνην Εὐβοίας συνηθίζουν ν' ἀρραβωνιάζουν τὰ παιδιὰ των ἀπὸ πολὺ μικρᾶς ἡλικίας· ἔτσι «πουνιούνται σιγὰ - σιγὰ καὶ γνωρίζονται καλὰ ὡς ποὺ νὰ ἔρθουν σὲ ἡλικία γάμου. Καὶ τώρα στὴν Κεράμεια 14, 15 ἐτῶν συνήθως παντρεύονται τὰ κορίτσια, στοὺς Κουρκουλοῦς ἀπὸ 12»³. Ἐν Μάνη ἐπίσης «ζήτημα θελήσεως κοριτσιοῦ (πρὸς ἀποκατάστασιν) δὲν εἶχε δημιουργηθῆ ποτὲ παλαιά. Τὰ κορίτσια δὲν τὰ ρωτοῦσαν καὶ δὲν εἶχαν παρὰ νὰ ὑποταχθοῦν, γιατί τὰ συνοικέσια ἄλλοτε ἐτακτοποιοῦσαν οἰκογενειακὰς σχέσεις καὶ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὶς Μανιάτικες ἔχθρες ... Τώρα τελευταῖα μόνον ἔχουμε μερικὰ παραδείγματα ἀντιγνωμίας ποὺ δείχνουν χαρακτηριστικὰ τὴν ὕπαρξι κάποιας γυναικείας ἀτομικότητος καὶ στὴν Μάνη»⁴. Κατὰ κανόνα «ἡ πρότασις ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ νέου, ὁ ὁποῖος σχεδὸν πάντοτε συνέβαινε νὰ ἔχη ἰδῆ τὸ κορίτσι σὲ κανένα κλάμμα ἢ τὸ ἐζήλεψε γιὰ τὰ μοιρολόγια του, τὴ σεμνότητα του καὶ ὅλες τὶς ἄλλες του ἀρετές. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ οἰκογενειακὴ καταγωγή τοῦ κοριτσιοῦ. Ἐνα κορίτσι ποὺ εἶναι ὅπως λέει καὶ τὸ μοιρολόγι : ἀπὸ ἀντρικὴ γενιά/κ' ἔχει πεντάδα ἀδερφοῦς/16 ἀδελφάδερφα εἶναι πάντα πολὺ προτιμότερο ἀπὸ τὸ πρῶτο/κ' ἄδελφο/κ' ποὺ εἶναι ἀπὸ ἀδελφὴ οἰκογένεια»⁵. Ἡ γυναικὴ ὑπανδρευομένη ἐνταῦθα δὲν παίρνει «παρὰ τὴν κασσίδα της μὲ τὰ ροῦχα της καὶ κεῖνα λιγροστά»⁶, διότι «ἡ περιουσία ἀνήκει στὰς σερνικούς»⁷. Ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ (ἐν Μάνη) «βασιλεύει ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνδρός», ἡ δὲ γυναικὴ δὲν φθάνει νὰ εἶναι ἀπὸ καλὴν οἰκογένειαν. «Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶναι ὁμορφῆ, δουλευτάρα, φρόνιμη. Αὐτὰ εἶναι πολὺ καλὰ, ἀλλὰ εἶναι τίποτε, ἂν δὲν κἀνῃ τὰ παιδιὰ σερνικά»⁸. Καὶ ἐν Κυθήροις «οἱ γονεῖς φροντίζουν νὰ ὑπανδρεύσουν τὰς θυγατέρας των εἰς τὴν κανονικὴν ἡλικίαν ἀπὸ 18 ἐτῶν καὶ ἄνω καί, ὅταν προταθῆ συνοικέσιον, τὸ ἀνακοινῶνουν εἰς αὐτάς, ἐὰν κατ' ἀρχὴν ἐπέλθῃ συμφωνία μὲ τὸν γαμβρόν. Τὰ κορίτσια δὲν ἐναντιοῦν-

1. Μ. Λουλουδοπούλου, Ἀνέκδοτος συλλογὴ ἠθῶν, ἐθίμων, δημ. ἁσμάτων, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, παροιμιῶν, αἰνιγμάτων κτλ. τῶν Καρυῶν (ἐπαρχίας Καβακλῆ), ἐν Βάρνη 1903, σ. 171 - 172.

2. ΚΑ, ἀρ. 1475, σ. 95 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Ἀγία Ἄννα, 1941).

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 5.

4. Π. Π. Καλονάροῦ, ἔνθ' ἀν., σ. 34.

5. Ἐνθ' ἀν., σ. 34.

6. Ἐνθ' ἀν., σ. 40.

7. Ἐνθ' ἀν., σ. 40.

8. Ἐνθ' ἀν., σ. 44 - 45.

ται εἰς τὴν θέλησιν τῶν γονέων των. "Ὅ,τι ὀρίζουν οἱ γονεῖς μου, εἶναι ἡ ἀπάντησίς των»¹.

Ἐν Καρπάθῳ «εἰς παλαιότερους χρόνους, ὅτε ὁ βίος ἦτο εὐκόλος καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐξενιτεύοντο, ὁ γάμος ἦτο ζήτημα ἡλικίας διὰ μὲν τὰ κορίτσια ἀπὸ τοῦ 11 - 15 ἔτους, διὰ δὲ τοὺς νέους οὐχὶ πέρα τοῦ 20 ἢ 22.... Σήμερον τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει καὶ μόνον εἰς τὴν κόμην Μενετὲς ἐξακολουθεῖ ἀκόμη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἢ παλαιὰ συνήθεια»². Καὶ ἐν Σφακίσις τῆς Κρήτης «ἡ κόρη ἀπὸ 16 χρόνων θεωρεῖται ὠριμὴ γιὰ γάμο. Πρὸ 50 ἐτῶν ἐπαντρεύετο καὶ εἰς ἡλικίαν 10 - 12 ἐτῶν καὶ τὴν ἀνέτρεφεν ἡ πενθερά. Ὁ γαμβρὸς εἶναι καὶ τώρα καὶ ἦτο καὶ τότε πολὺ μεγαλύτερος τῆς νύμφης, ἀλλὰ προέβαλλε τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὴν θέλει μικρὴ νὰ τὴν κάμῃ τῶν χειρῶν του, δηλ. νὰ τὴν συνηθίσῃ σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις του»³. Ὡσαύτως «πρὸ πενήντα ἐτῶν οὐδέποτε ἡ μνηστευομένη ἐγνώριζε τὸν μνηστῆρα τῆς· αὐτὸς ἦτο κανὼν ἀπαράβατος. Οἱ γονεῖς καὶ τὰ ἀδέρφια τῆς ἀπεφάσιζαν τὴν τύχη τῆς. Οὐτε ὁ γαμβρὸς τὴν ἐγνώριζε παρὰ ἄλλος κανεὶς ἐκ τῶν οἰκείων του καὶ [ἐπὶ τῇ] βάσει τῶν συστάσεων του ἐπέλεγεν ἀρραβῶνα. Πολλὰ κόραι ἐφρόντιζον τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν χαραμάδα παροῦσιν ἢ τέρτας νὰ ἰδοῦν ἔστω καὶ ἀμυδρὰ τὸν ἄνδρα μὲ τὸν ὁποῖον θὰ συνέδεον τὴν ζωὴν τῶν»⁴.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ **ΑΘΗΝΩΝ**
 Ἡ κατάσταση ἦτο καὶ εἶναι ἀάφορος πρὸς εἰς τινὰς τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τὰς Κυκλάδας, ὅπου ἡμερώτερα ἤθη ἐκράτουν ἀνεκαθῆν. Ἐκεῖ ἠκούετο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἐν Λέσβῳ δ' ἐπικράτει τὸ περίεργον ἔθιμον τοῦ ἀβρά - παζάρ, δηλονότι τοῦ γυναικοπάζαρου. «Κάθε Κυριακὴ ἀμονιάζαν 50 γυναῖκες καὶ παζαρευότανε. Καθίζαν πάν' στὶς καρέκλες στὸ μαχαλά. Οἱ παντρεμένες θὰ καθίσαν κατὰ γῆς, οἱ μπικιάρισσες σὲ καθίσματα, γιὰ νὰ γνωρίζωντι. Πηγαίναμε τὰ παλληκάρια στσοὶ μαχαλάδες. Τρεῖς ὥρες ἦταν αὐτό. Τ' ἀπόγειομα ἀπὸ τς 9 ὡς τὶς 12 ἀλὰ τούρκα. Φορούσανι τὰ φλουριά, οὔλο φλουρι' πὸ πάνου ὡς κάτω. Παγαίναμε καρσι καὶ τὶς βλέπαμε. —Θέλεις με ; —Θέλω σε»⁵.

Αἱ Ἑλληνίδες πολλαχοῦ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος παλαιότερον (ἦτοι μέχρι τοῦ 1900) ἦσαν τόσον περὶωρισμέναι, ὥστε οὔτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν μετέβαινον, διὰ νὰ ἐκκλησιασθοῦν. Παρὰ προσφύγων ἐκ Λιβισίου Μάκρης Μικρᾶς Ἀσίας

1. ΚΑ, ἀρ. 2327, σ. 19 (συλλ. Ἰ. Π. Κασιμάτη, Κύθηρα, 1959).

2. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1932, σελ. 73.

3. Αἰκατερίνης Χρυσουλάκη, "Ἔθιμα τῶν Σφακιῶν τῆς Κρήτης, Λαογραφία, τόμ. ΙΖ', 1957/58, σ. 384.

4. Ἐνθ' ἀν., σ. 384.

5. ΚΑ, ἀρ. 1446 Γ', σ. 72 (συλλ. Δημ. Λουκάτου, Ἀγιάσος Λέσβου, 1940).

έχομεν τὴν ἐξῆς πληροφορίαν : «Οἱ γυναῖκες τῶρα τελευταῖα πάγαιναν στὴν ἐκκλησιά. Πρῶτα ὄχι. Μόνον οἱ παντρεμένες. Τὰ κορίτσια μόνο ὅταν κοινωνοῦσαν. Τὰ κορίτσια πῆγαιναν τὸ βράδυ στὸν παπᾶ καὶ ξομολογιῶνταν. Τὸ πρῶτῃ κοινωνοῦσαν ἀλλὰ ὄχι Κυριακῇ ἢ μεγάλη γιορτῇ. Μόνο μικρὲς γιορτές. Οἱ νεόνυφες, ἕως ἓνα χρόνο παντρεμένες, πηγαῖναν σὲ ὠρισμένο μέρος στὸν παστὸ (γυναικωνίτη) στὴ γωνιά νὰ μὴ φαίνωνται· οἱ ἄλλες ντρααῖναν (κοίταζαν) ἀπὸ τὴ σίττα ! Στὴν Ἀνάστασι καὶ τὸν Ἐπιτάφιο πῆγαιναν τὰ κορίτσια καὶ πάλι ὄχι ὅλα· τὸ ἔχαν σὲ ντροπῆ...»¹. Ἐν Λήμνῳ «στὶς ἐκκλησιὰς ἦταν χωρισμένο μὲ τοῖχο τὸ γυναικεῖο ἀπὸ τὸ ἀντρικό. Δὲν ἔβλεπαν δηλαδὴ παρὰ ἄκουγαν ἀπὸ τὴν πόρτα ποῦ ἦταν στὴ μέση καὶ τὴν ἀφηναν ἀνοιχτή ! Ἀπάνω στὸ γυναικεῖο, στὸν παστόν, εἶχε δίχτυ κ' ἔβλεπαν, ἀλλὰ ἐκεῖ δὲν χωροῦσαν ὅλες. Πῆγαιναν τὸ πιὸ πολὺ οἱ γριὲς γιὰ σεβασμό... Ἦταν αὐστηρὰ χωρισμένοι ἄντρες ἀπὸ γυναῖκες στὴν ἐκκλησίαν»². Ἐνταῦθα «κεῖνα τὰ χρόνια κρύβονταν σὰν τὶς Ἵωμανὲς τὰ κορίτσια»³. Εἰς τὰ Κύθηρα «πρὸ 40 - 50 ἐτῶν ἡ κόρη δὲν ἐξήρχετο τῆς οἰκίας ἄνευ συνοδείας. Σήμερον ὅμως ἐξέρχονται. Ἐπίσης καὶ ἡ νέα γυναῖκα. Μόνον εἰς ἑορτὰς ἢ πανηγύρεις αἱ νέα γυναῖκες καὶ αἱ κόραι πρέπει νὰ συνοδεύωνται ἀπὸ τοὺς γονεῖς ἢ μεγάλους ἀδελφοὺς. Σήμερον τὰ κορίτσια πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Παλαιὰ ἐπῆγαιναν ποτὲ ἀρσὰ, μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς, καὶ ἐσπεύοντο ἀπὸ τὴν μητέρα των. Εἰς τὸν Ποταμὸν πρὸ 50 - 60 ἐτῶν τὰ κορίτσια δὲν ἐπαρουσιάζοντο εἰς τὰ παραθύρα ὅτε εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας. Ἐκκλησιάζοντο μόνον καθημερινὰς ἡμέρας, ὅταν ἱεροῦργει ὁ ἱερεὺς. Κατὰ τὴν περιφορὰν τῆς ἀγίας εἰκόνας τῆς Μυρτιδιωτίσσης εἰς τὸν Ποταμὸν τὰ κορίτσια ἐπῆγαιναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσεκύνουν τὴν ἀγίαν εἰκόνα τὴν νύκτα, μετὰ τὸν ἑσπερινόν, συνοδευόμενα ἀπὸ τὴν μητέρα των»⁴. Ἐν Ζαγορίῳ ἐπίσης ὡς καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἡπείρου, ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ, Θεσσαλίᾳ κ.ἀ., τὰ κορίτσια δὲν ἐπῆγαιναν εἰς τὴν ἐκκλησίαν παρὰ μόνον κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ κυρίως διὰ νὰ κοινωνήσουν. Ἐν Κονίτση μοῦ διηγοῦντο ὅτι ἀλλοτε, τὴν παραμονὴ τοῦ 15 Αὐγούστου, πῆγαιναν ὅλα τὰ κορίτσια (μέρα τῶν κοριτσῶν, τσουπρομάζωμα) στὴν ἐκκλησίαν γιὰ νὰ κοινωνήσουν. Ὅχι ἄντρες. Οἱ μαννάδες τῶν παιδιῶν, ποῦ ἤθελαν νὰ παντρευτοῦν τὰ παιδιά τους, πῆγαιναν καὶ διάλεγαν τὶς νύφες, κοιτώντας τὰ κορίτσια. Τὶς ἔβαναν στὸ μάτ' χωρὶς αὐτὲς νὰ ξέρουν τίποτας. Ἐκεῖ τὰ κορίτσια γλεντοῦσαν μόνον

1. ΚΑ, ἀρ. 1480, σ. 89 - 90 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου παρὰ προσφύγων ἐκ Λιβισίου Μάκρης, 1943).

2. ΚΑ, ἀρ. 1160 Δ', σ. 5 (συλλ. Γ.Ἀ. Μέγα, Κάσπακας Λήμου, 1938).

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 240.

4. ΚΑ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

τους χωρίς άντρες με τὰ βιολιά, πού παίζαν οί γύφτοι, μόνοι άντρες πού 'ταν ἐκεῖ»¹. Ἐκ τῆς Κονίτσης ὡσαύτως προέρχεται ἡ ἐξῆς πληροφορία : «Τὸ δεκαπενταύγουστο ἔχουμ' ἓνα ἐξωκλήσι — ἡ Κοίμηση τῆς Θεοτόκου — καὶ πῆγαιναν τὰ κορίτσια χαραὴ καὶ κοινωνοῦσαν, γιὰ νὰ μὴν τὶς βλέπουν άντρες καὶ παιδιὰ καὶ στὸ ἐξωκλήσι δὲν πῆγαιναν άντρες ἐκτὸς ἀπ' γέρους. Παλιὰ οἱ ἐκκλησίες εἶχαν γυναικωνῖτες με καφάσα. Οἱ άντρες δὲν ἔβλεπαν τὶς γυναῖκες. Τὰ κορίτσια ποτὲ δὲν πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία... Μόνον οἱ γυναῖκες πῆγαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ κρύβονταν στὰ καφάσα. "Όταν γίνονταν ἐπίσημα πανηγύρια σὰν στὸν "Αἰ Λιά, Ἄγία Παρασκευή, τότε ὅποιος ἤθελε ἀπὸ τοὺς νεοπαντρεμένους ἔπαιρνε ὅλη τὴν οἰκογένεια καὶ πῆγαινε. "Αν ἦταν νέοι πῆγαιναν με τὰ πόδια, γιὰτὶ εἶναι κοντὰ τὰ ἐξωκλήσια. "Αν ἦταν μακριὰ, ὁ άντρας καβάλλα στ' ἄλογο κ' ἡ γυναῖκα με τὰ πόδια»². Ἐν Σαμονίβα τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὰ ἄλλα Σουλιωτοχώρια κατὰ τοὺς γάμους καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις αἱ γυναῖκες πηγαίνουν με τὰς γυναῖκας καὶ οἱ άνδρες με τοὺς άνδρας, ὡς διεπίστωσα ἐπιτοπίως κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1958. Ἐν Καλεντζίω καὶ εἰς ἄλλα χωρία τῆς νοτίου Ἡπείρου (τὸ τσουπρομάζωμα) γίνονται κατὰ τὸ Πάσχα, ὅτε καὶ τὰ κορίτσια μεθ' ὄλων ὁμοῦ τῶν ὑπολοίπων κατασκευάζουσι μέρους εἰς τὸν χορὸν «Καγκελλάρη» καὶ ἔρχονται εἰς κάποιαν γυναικωνῖτα καὶ ἐπὶ τὴν μετὰ τῶν νέων, ἰδίᾳ ὅταν καμνοῦν τὰ χορευτικὰ ἀκουκέλλια» ἢ «κουλές»³.

Ἐν Ἄγιά Ἄννη Εὐβοίας (τὰ κορίτσια τῆς παντρεῖας δὲν πᾶνε στὴν ἐκκλησία ἐξὸν τὶς μεγάλες γιορτές, Χριστοῦγεννα, Πάσχα κ.ἄ. Τὰ γ ε λ ο ὕ ν ε. Ἐννοεῖται τὸ ὄριον εἶναι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ ἄλλα χωρία, γιὰτὶ τὰ κορίτσια παντρεύονται μεγάλα. Κ' ἔτσι 16 - 18, 20 ἐτῶν μπορεῖ νὰ πηγαίνει, γιὰτὶ τὸ θεωροῦν μικρό. Ἐπίσης, ἂν ἔχη μεγαλύτερη ἀδερφή ἀνύπαντρη, ἢ μικρότερη πηγαίνει»⁴. Καὶ ἐν Θράκη «οἱ γυναῖκες στέκονται εἰς τὸν γυναικωνῖτη. Ἡ ἐκκλησία τῆς Σηλυβρίας εἶχε δυὸ γυναικωνῖτας με καφάσια (διχτυωτά), τὸν ἓνα κάτω ἀριστερᾷ τῆς εἰσόδου καὶ ἓνα ἐπάνω, ὅπου ἀνέβαιναν με ἐσωτερικὴ σκάλα... Ἐένο άντρα στὰ μάτια δὲν ἔβλεπαν' σὰν περνοῦσε άντρας καὶ κεῖνες κάθονταν, τὸν προσηκώνονταν ἄς ἦτανε καὶ μικρός»⁵. Εἰς τὴν Ἄνακὸν τῆς Καππαδοκίας «στὸ γυναικωνῖτη ἀνέβαιναν τὰ κορίτσια ἀπὸ μιὰ μικρὴ πόρτα ἀριστερᾷ προσκυνῶντας σὲ ἰδιαίτερο προσκυνητᾶρι»⁶.

1. ΚΑ, ἀρ. 1908 Γ', σ. 128 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Κόνιτσαν, 1953). Βλ. αὐτόθι, σ. 13 - 14.

2. ΚΑ, ἀρ. 1908 Α', ἔνθ' ἀν., σ. 13 - 14.

3. Βλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, ἐν Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΙ' - ΙΔ' (1960 - 61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 393 - 395.

4. ΚΑ, ἀρ. 1475, ἔνθ' ἀν., σ. 40.

5. Ἐλληνικῆς Σταμούλη - Σαραντῆ, ἔνθ' ἀν., σ. 49.

6. Θανάση Κωστακῆ, Ἡ Ἄνακὸν, Ἀθήνα 1963, σ. 199.

Ἄλλ' οὔτε εἰς τοὺς χοροὺς ἐπήγγαιναν τὰ κορίτσια, οὔτε εἰς ὀνομαστικὰς ἐορτὰς ἐλάμβανον μέρος. «Εἰς τὰ Κύθηρα συνήθως δὲν γίνονται ἐορταὶ τῶν γυναικῶν. Μερικαὶ ὅμως οἰκογένειαι, ἰδίως ὅταν τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς δὲν ἔχη ἐορτὴν, ἐορτάζουν τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς ἢ τῆς μεγάλης κόρης, διὰ νὰ ἔχουν καὶ αὐταὶ ἀνοικτὸ τὸ σπίτι των καὶ ἐπικοινωνίαν μὲ ἄλλα σπίτια»¹. Εἰς τὰ ἀρχοντικὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὰ κορίτσια παρηκολούθουν τὰς ἐν τῇ οἰκίᾳ διασκεδάσεις κρυμμένα ὀπισθεν δικτυωτῶν καφασίων. Καὶ ἐν Σφακίσις πρὸ 50 ἐτῶν ἡ κόρη «δὲν ἐπήγγαινε πουθενὰ μόνη παρὰ μὲ συνοδείαν τοῦ πατέρα, τοῦ ἀδελφοῦ, ἐξαδέλφου καὶ σήμερον κατὰ πολὺ ὑφίσταται ἡ συνήθεια αὕτη»². Κατὰ δὲ τὴν τουρκοκρατίαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην αἱ κόραι ἦσαν αὐστηρότατα ἀποκεκλεισμένα. Τὴν ἡμέραν οὐδέποτε παρετηροῦντο εἰς τοὺς δρόμους, μόνον δὲ τὴν νύκτα ἔκαμνον ἐπισκέψεις, συνοδευόμεναι ὅμως πάντοτε ἀπὸ τοὺς γονεῖς των ἢ τοὺς ὑπηρέτας των, ὡς λέγει ὁ Γάλλος περιηγητὴς Tancoigne³.

Κατὰ τὸν 16ον αἰ., συμφώνως πρὸς πληροφῶριαν ἐτέρου Γάλλου περιηγητοῦ, αἱ γυναῖκες εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος παρηκολούθουν τὰς κηδεῖας καὶ τότε ἐδίδοτο εἰς αὐτὰς εὐκαιρία νὰ παρουσιασθῶν εἰς τοὺς ἄνδρας. Τὰς παρηκολούθουν δὲ καθ' ὁμάδας χωρισμέναι ἀπὸ αὐτοῦ. Αἱ γυναῖκες ἐπίσης ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς γάμους, ἀλλὰ καὶ τότε δὲν παρετηρεῖτο ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἄνδρας. Γερμανὸς περιηγητὴς, εὐρισκόμενος εἰς Τένεδον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, περιγράφει γαμήλιον ἐορτὴν, καθ' ἣν αὐταὶ ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἀνδρὸς, διηρέθησαν εἰς ὁμάδας καὶ διεσκεδάσαν⁴.

Καὶ ἐν Ἰθάκῃ «οἱ κοπέλλες χωρὶς ἀδερφὸ δὲν ἐπαινῶσανε στὸ χορὸν»⁵. Ἐν Ἀθῆναις παλαιότερον (πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1827) τὴν ζωὴν τοῦ δρόμου ἡ Ἀθηναία κόρη δὲν τὴν ἐγνώριζε παρὰ μόνον ὅσον ἠδύνατο νὰ τὴν παρακολουθῇ ἀθέατος ἐντελῶς πίσω ἀπὸ τὸ καφασωτὸν παράθυρον⁶.

Ὁ περιορισμὸς τῆς νέας ἦτο καὶ εἶναι ἐλαφροτέρας μορφῆς ἐν Ἑρμιονίδι. Ἐνταῦθα «ἡ κόρη καὶ κάθε νέα γυναῖκα εἶναι ἐλεύθερη νὰ ἐξέρχεται τῆς οἰκίας της μόνη. Πρὸ 40 - 50 ὅμως ἐτῶν καὶ πλέον ἡ ἀνύπανδρος κόρη καὶ δὴ ἡ πρωτότοκος,

1. ΚΑ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 21.

2. Αἰκατερίνης Χρυσουλάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

3. Π. Μ. Κοντογιάννη, Αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1922, σ. 133.

4. Ἐνθ' ἄν., σ. 135.

5. ΚΑ, ἀρ. 2194, σ. 257 (Δ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς Ἰθάκην, 1956).

6. Ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις», Ἀθήναι, 13 Μαΐου 1937.

όταν αυτή ήτο εις ηλικίαν γάμου, ήτο μὲν ἐλεύθερη νὰ ἐξέρχεται μόνη, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεπετο νὰ βγαίνει τακτικά. Εἰς τὰς πανηγύρεις, τὰς ἐορτάς, τὴν ἐκκλησίαν, ἐπισκέψεις κτλ. συνωδεύετο ὑπὸ τῶν γονέων της καὶ δὴ ὑπὸ τῆς μητρός της. Σήμερον τὰ κορίτσια εἶναι ἐλεύθερα νὰ πηγαίνουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ τὰς ἐορτάς μεγάλας ἢ μικράς καὶ ὅπου ἄλλοῦ»¹. Εἰς σχετικῶς δὲ ὑψηλότεραν καὶ ἐλευθεριωτέραν θέσιν εὐρίσκεται ἡ πρωτότοκος κόρη ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας της ἀδελφάς. Οὕτως ἐν Ἑρμιονίδι «αὕτη, καλουμένη *πρόβα*, ἐκαλλωπίζετο περισσότερο ἀπὸ τὰς ἄλλας, ἔκαμνεν ἐπισκέψεις μαζί μὲ τὴν μητέρα της, ἐπήγαινε τακτικά εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὰς πανηγύρεις κτλ., ἐνῶ αἱ μικρότεροι ἦσαν περιορισμένοι. Σήμερον ὅμως δὲν γίνεται σχεδὸν διάκρισις ὡς πρὸς τοῦτο»². Καὶ ἐν Καρπάθῳ, «ἐπειδὴ ἡ κτηματικὴ περιουσία τῶν γονέων ἀνήκει κατὰ τὸ ἔθιμον εἰς τὸν πρωτότοκον ἢ τὴν πρωτότοκον, ἕκαστος *κανακάρης* ἀποβλέπει εἰς γάμον μετὰ *κανακαρᾶς*, διότι τὰ ἄλλα τέκνα τῆς οἰκογενείας ἄρρενα ἢ θήλεα *κουτροῦλλες* εὐρίσκονται τοιουτοτρόπως εἰς μειονεκτικὴν θέσιν, ὅσον καὶ ἂν ἔχουν φυσικὰ ἢ ἐπίκτητα προσόντα ἀνώτερα [τῶν προσόντων] τῶν *κανακάρηδων*. Ἡ [δὲ] πρώτη μετὰ τὸν γάμον συγκινητικὴ χαρὰ εἶναι ἡ ἀπόκτησις τέκνου, πρωτότοκου ἢ πρωτοκόρης, *κανακάρη* ἢ *κανακαρᾶς*»³.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ

Εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἰδίᾳ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ὡς π.χ. ἐν Ἠπειρῳ, ἡ νεονύμφη ἦτο παλαιότερον «σκλάβη τῆς πεθερᾶς της. Τοῦτο κάπως ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον»⁴. Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «ἡ νύμφη μπρὸς στὸν πεθερὸ καὶ στὴν πεθερὰ δὲ μιλοῦσε· μιὰ πού δὲν λογάριεσε τὴν πεθερὰ καὶ μίλησε, ἡ πεθερὰ τὴν καταράστηκε κ' ἔγινε κάτσινος κι ὡς τώρα βρίσκεται στὶς Φανασάκρες»⁵. Ἐν Ἀνακὸυ τῆς Καππαδοκίας (πρὸ τοῦ 1922) «ἡ γυναῖκα κουραζόταν ὀλιγώτερο τὸ χειμῶνα παρὰ τὸ καλοκαίρι. "Ὅχι γιατί τὸ χειμῶνα ἔλειπαν οἱ γυναικεῖες δουλειές, ἀλλὰ γιατί ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ καὶ πέρα κοντὰ στὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ ἔβγαιναν κ' οἱ ἐξωσπιτικές»⁶. Εἰς τὰ Φερτάκαινα τῆς Καππαδοκίας «*νυφιώτι*» ἔλεγαν τὴν συνήθειαν νὰ μὴ ὀμιλῇ ἡ

1. ΚΑ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἀν., σ. 7, 8.

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 6 - 7.

3. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, ἐνθ' ἀν., σ. 74, 97. Τοῦ Αὐτοῦ, Νομικὰ ἔθιμα τῆς νήσου Καρπάθου, ἐν Ἀθήναις 1926, σ. 7-8. Περὶ τῆς ἐξαιρετικῆς καὶ πολλαχῶς ἀξιοζηλεύτου θέσεως τῆς *κανακαρᾶς* ἐν Καρπάθῳ καὶ Κάσῳ βλ. αὐτόθι, σ. 110 κ. ἐξ., ἐν ἄλλαις δὲ νήσοις, σ. 121 κ. ἐξ. Βλ. τοῦ Αὐτοῦ, Τὸ κληρονομικὸν ἔθιμον τῶν *κανακάρηδων* ἐν Δωδεκανήσῳ, Λαογραφία, τόμ. ΚΗ', 1972, σ. 161 κ. ἐξ.

4. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἀν., σ. 210.

5. Ἐλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ, ἐνθ' ἀν., σ. 73.

6. Ἀνάση Κωστάκη, ἐνθ' ἀν., σ. 199.

νύφη εις τὰ πεθερικά εἰμὴ διὰ σχημάτων ἢ διὰ τρίτου προσώπου¹. Εἰς τοὺς "Ἕλληνας πρόσφυγας ἀπὸ τὸ Κρίμσκι τῆς Ρωσίας «ἡ νύφη μένει μὲ τὸν πενθερό, ἀλλὰ δὲν μιλεῖ, ἂν δὲν τῆς δώσουν τὴν ἄδεια τὰ πεθερικά. Στὸ σπίτι διευθύνει ἡ πενθερά. Κι ἂν παντρέψῃ καὶ δεύτερο γιό, μένει κι αὐτὸς μαζί, ἂν μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν οἱ συνυφάδες. Ἄν δὲν συνεννοοῦνται, φεύγει ὁ πρῶτος γιὸς καὶ καθίζει χωριστά»². Καὶ ἐν Σινώπῃ τοῦ Πόντου «ἡ νύφη μπροστὰ στὸν πεθερὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια δὲν μιλοῦσε ἀπὸ σεβασμό. Καὶ κάθε πρωὶ ἔσηκωνόταν μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα κ' ἐπήγαινε κ' ἔχυνε στὴν πεθερὰ καὶ τὸν πεθερὸ νερὸ καὶ πλυνόταν, τοὺς ἔδινε καὶ τὸ διπλομάντηλο κ' ἐσκουπίζονταν, ὡς ἓνα χρόνον»³. Ἐν Καστανοφύτῳ Καστορίας «οἱ νύφες δὲν σηκώνουν μάτι νὰ καλοκοιτάξουν τὸν πενθερὸ τους καὶ τοὺς συζύγους των»⁴. Εἰς δὲ τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «ἡ νύφη ὀφείλει νὰ δείχνῃ ἀπόλυτον ὑποταγὴν εἰς τὴν πεθερὰ καὶ εἰς τὰς συζύγους τῶν πρεσβυτέρων ἀνδραδέλων, ἂν καὶ κατοικοῦν στὸ ἴδιο σπίτι. Τὶς ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ θὰ τις κἀνῃ ὅλες ἡ νύφη μὲ τὴν βοήθεια τῆς πεθερᾶς. Οἱ ἀνύπαντρες κουνιάδες συνήθως ἀσχολοῦνται εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν προικιῶν τους. Ἐπίσης ἡ νύφη ὀφείλει σεβασμὸν καὶ ὑποταγὴν στὸν πεθερὸ τῆς καὶ στοὺς κουνιάδους καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἀνύπαντρες καὶ νεώτεροι ἀπὸ τὸν σύζυγό τῆς, ἐφ' ὅσον κατοκοῦν στὸ ἴδιο σπίτι»⁵.

Ἐν Ἰδρα «ἡ νύφη ἔκανε ὅλα τὰ δουλειᾶς Ἐκλωθε, ἐπλεχε, ὕφαινε στὸν ἀργαλειό, μαγέρευε, σφουγγάριζε, ἐπλεξε, καθάριζε τὸ νερὸ ἀπ' τὰ πηγάδια, ὅταν δὲν εἶχανε ἀκόμα φτειάσει στέρνες ἢ ὅταν ἀδειάζανε οἱ στέρνες, κοίταζε τὸν ἄντρα τῆς, τὰ παιδιὰ τῆς, τὰ πεθερικά τῆς, τοὺς γονεῖς τῆς. Ὅλα μονάχη τῆς. Ὑπηρέτριες δὲν εἶχανε τότε οὔτε καταδεχόνταν οἱ καλὲς νοικοκυράδες νὰ ἔχουν ὑπηρέτριες. Πολὺ ἀργότερα ἀρχίσαν νὰ παίρνουν ὑπηρέτριες»⁶. Ἐν Σαμονίβῃ τοῦ Σουλίου μοῦ ἔλεγον : «Ὁργάνουμε ἓνα χωράφι. Τὸ σπέρνομε. Ἐρχετ' ἡ ὥρα γιὰ τὸ σκάλο. Θὰ τὸ

1. Ἄναστ. Ἀλεκτορίδου, Λεξιλόγιον τοῦ ἐν Φερτακαίνους τῆς Καππαδοκίας γλωσσικοῦ ἰδιώματος, Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', 1883, σ. 500.

2. ΚΑ, ἀρ. 1379, σ. 160 - 161 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, Ἄλευρὰς - Κρίμσκι Ρωσίας [πρόσφυγες], 1939).

3. ΚΑ, ἀρ. 1151, σ. 34 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη παρὰ προσφύγων ἐκ Σινώπης Πόντου, 1938). Βλ. περὶ τοῦ ἐθίμου τῆς ὑποταγῆς, τοῦ σεβασμοῦ τῆς νύμφης πρὸς τὸν πενθερόν, τὴν πενθερὰν καὶ ὄλους τοὺς μεγάλους ἐν Π. Σαλαπασίδῃ - (Ψηλάνη), Τὸ μᾶς'. Ποντιακὴ Ἔσθια, ἔτ. Β', 1951, σ. 1055 - 6, Ἱ. Τ. Παμπούκη, Μῦθοι τῆς Οἰνῆς τοῦ Πόντου, Ἀθήναι 1963, σ. 157.

4. ΚΑ, ἀρ. 1103, σ. 35 (συλλ. Γ. Μπακάλῃ, Καστανόφυτον Καστορίας, 1937).

5. ΚΑ, ἀρ. 1159 Β', ἐνθ' ἀν., σ. 111.

6. Ν. Γ. Χαλιόρη, Ἰδρεῖκα λαογραφικά, Πειραιεὺς 1931, σ. 52 - 53, 152.

σκαλίση ή γυναίκα. "Έρχετ' ή ώρα για τήν καλαμιά. Θα τὸ θερίση ή γυναίκα. "Έρχετ' ή ώρα για τή ρόκα, δηλαδή νά πάρωμε τ' άστάχυ τοῦ καλαμποκιοῦ. Θα τὸ μαζέψη ή γυναίκα, θα τὸ ξεφυλλίση καί, ὅταν τὸ στουμπίζη, εἶναι κι ὁ άντρας μαζί... τὸ λιάζει ή γυναίκα μόνη της, τὸ πάει στοῦ μύλο κι ὁ άντρας άνευθύνεται»¹. 'Επίσης «ή γυναίκα θα πάη νά κόψη καί νά μεταφέρη τὰ καυσόξυλα τῆς χρονιάς. Φέρνει τὸ νερὸ ζαλωμένη τή βαρέλλα, πού περιέχει 20 - 25 ὀκάδες. Καί τὰ καυσόξυλα τὰ ζαλώνεται. "Έχει καί τίς ἐργασίες τοῦ σπιτιοῦ καί τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. 'Υπακούει τυφλά στον πεθερό της»². Εἰς τὰ Κύθηρα «παλαιά εἰς τὸν Ποταμὸν αἱ γυναῖκες καί τὰ κορίτσια μετέφερον ἐπὶ τῆς πλάτης των καύσιμα ξύλα, σήμερον ὅμως ὄχι. 'Επίσης μετέφερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των τὰς κυψέλας τῶν μελισσῶν κατὰ τήν μεταφορὰν αὐτῶν»³. Εἰς τὰ χωρία τῆς Νάξου αἱ γυναῖκες καί καυσόξυλα μεταφέρουν καί τήν στάναν ἀπὸ τὰ πηγάδια καί ἄλλα βάρη ἐπὶ τῶν ὤμων καί τῆς κεφαλῆς. 'Εν Σφακίοις τῆς Κρήτης εἰς τήν γυναίκα ἐπετρέποντο μόνον τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐπιτηδεύματα, ἦτοι τὸ μαγειρεύειν, τὸ πλύνειν, τὸ ὑφαίνειν κττ.⁴ Εἰς δὲ τὸ Μανιάκι «τὸν παιδεμὸ τῆς γυναίκας», περιγράφουσα ή Μαγδαληνὴ Τσάκωνα, λέγει τὰ ἐξῆς: «Τῶν ἀνδρῶν οἱ δουλειές εἶναι πάντα πολλές καί σκληρές. Τῶν γυναικῶν οἱ δουλειές ὅμως εἶναι περισσότερες καί σκληρότερες. Γυναικεῖς δουλειές εἶναι ὅλες οἱ δουλειές. Ζυμώνουνε, ὑφαίνουνε, μαγειρεύουνε, μαγγανίζουνε, καθαρίζουνε, γνέθλουνε, σπινθίζουνε, πηλίζου- ζουνε, χαρακώνουνε, βοτανίζουνε, θερίζουνε, πλωνίζουνε, φέρνουνε ζαλιές στὴν πλάτη καί συγχρόνως ἔχουνε μπροστά τους κρατιζόμενὸ τὸ παιδί στὴ νάκα, τὸ σακκούλι μὲ τὸ ψωμί στον ὄμο, τὴν τσούμα (ξύλινη κατσαρόλα) μὲ τὸ φαῖ μπροστά. 'Η τελευταία αὐτὴ εἰκόνα δείχνει ἐλάχιστα τὸν παιδεμὸ τῆς γυναίκας στοῦ Μανιάκι, ὅπως καί σ' ὅλα τὰ χωριά. Δὲν μπορεῖ νά γίνη περισσότερος λόγος ἐδῶ γιὰ τίς δουλειές τῆς γυναίκας. Μόνο γιὰ τὸν ἀργαλειὸ λίγα. Τὸν ἀργαλειὸ τὸν βάνουν καλοκαίρι, γιατί τὸ χειμῶνα εἶναι νότος καί κολλάει τὸ πανί, τὰ μιτάρια, καί δὲν ὑφαίνεται εὐκόλα τὸ πανί, ἐξὸν καί εἶναι χοντρικὸ, μπορεῖ καί νά τ' ἀφήκης. 'Ο ἀργαλειὸς εἶναι δουλειά καί δουλειά. Λένε :

*Τὸ κέντημα εἶναι γλέντισμα
κ' ή ρόκα εἶναι σιοιάνι
κι ὁ ἀναμμένος ἀργαλειὸς
εἶναι σκλαβιά μεγάλη»⁵.*

1. ΚΛ, ἀρ. 2277 Α', σ. 185 - 186 (Δ. Β. Οἰκονομίδου, Λαογραφικὰ ἀποστολὴ εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια, 1958).

2. "Ενθ' άν., σ. 186.

3. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' άν., σ. 21.

4. Γρ. Παπαδοπετράκη, 'Ιστορία τῶν Σφακίων, 'Αθήνα 1888, σ. 54.

5. ΚΛ, ἀρ. 1478, σ. 115 (συλλ. Μαγδαληνῆς Τσάκωνα, Μανιάκι, 1938). Βλ. καί Δ. Λο-

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ δημοσιογράφος Βλάσιος Γαβριηλίδης εἰς ἄρθρον τοῦ «περὶ γυναικῶν» ἔγραφεν : «Ἡ Ρουμελιώτισσα, ἡ Θεσσαλὶς εἰς τὰ βαρέα τῆς Δήμητρος ἔργα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ ὑπερβάλλουν τοὺς ἄνδρας αὐταί. Εἰς τὴν Ρούμελην αἱ γυναῖκες κάμνουν χωράφι· θερίζουν τοὺς ἀγρούς καὶ δεματίζουν τοὺς στάχους· συχνὰ χρησιμεύουν ὡς ἵπποκόμοι. Συχνότατα κόβουν ξύλα· μάλιστα αἱ Ἀμπλιανιώτισσαι. Αὐταὶ τροφοδοτοῦν ὅλην τὴν ξυλειαὶν εἰς τὴν Λαμίαν. Ἐνῶ δὲ πωλοῦν τὰ ξύλα περιφερόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς, συγχρόνως γνέθουν μὲ τὴν ρόκα τους, κρατοῦν καὶ δύο - τρία βεδούρια γιαούρτης, ἐνῶ εἰς τὴν ράχην τους φέρουν φορτωμένο τὸ μπεσίκι ὅπου κοιμᾶται τὸ μικρὸ Ἀμπλιανόπουλο . . . Εἰς τὶς στάνες [οἱ Ἀμπλιανιώτισσες] βοηθοῦν τοὺς ἄνδρες εἰς τὸ ἄρμεγμα, κοπανίζουν τὸ βούτυρον, πῆζουν τυρόν, κουρεύουν αὐταὶ τ' ἄρνια, χρησιμεύουν αἱ ἴδιαι ὡς τσοπάνισσαι μὲ μακρυὰν ἀγκλίτσαν εἰς χεῖρας, τσαρούχια εἰς τοὺς πόδας καὶ κάπαν ἀνδρικήν ἐπ' ὤμων . . . Ὁ διερχόμενος τὰ διάφορα σταφιδοφόρα κέντρα διὰ τοῦ συρμοῦ τῆς Πελοποννήσου ἀντιλαμβάνεται τὸ τί ἔργασίαν κάμνουν αἱ γυναῖκες εἰς τὰς ἀμπέλους. Εἰς τὰ πλουσιώτερα χωρία τῆς Ἀττικῆς ἡ ἀγροτικὴ τῶν γυναικῶν ἔργασία εἶναι εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν»¹. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, ἀσχολούμενος περαιτέρω μὲ τὰ ἐν Μάνη συμβαίοντα, παρατηρεῖ : «εἰς τὴν αὐφουστάτην Μάνην, ὡς πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν κτημάτων, ἡ γυνὴ κατ' εὐδὴν διαφέρει τοῦ ἀνδρός. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς καλλιεργείας, τῆς συλλογῆς τῶν καρπῶν ἴσταται παραλλήλως (τοῦ ἀνδρός) καὶ πολλάκις μάλιστα πρωταγωνιστεῖ. Χωρὶς τὸ τοιοῦτο νὰ τῆς ἀφαιρῇ τὸ βάρος τῶν οἰκιακῶν ἀσχολιῶν. Κόπτουσα τὰς ἐλαίας, ἀλμέγουσα πρόβατα, ἔχει πάντοτε τὴν φροντίδα τοῦ τέκνου, τὴν ὑποχρέωσιν τῆς κατασκευῆς τοῦ φαγητοῦ, τοῦ ζυμώματος, τοῦ ραψίματος, ἀποτελοῦσα ἔκτακτον φαινόμενο οἰκοκυρᾶς. Ὅταν δ' ἀνάψη τὸ τουφέκι μεταξὺ ἐχθρικῶν οικογενειῶν... ἡ Μανιάτισσα, ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστος διὰ πάντας τοὺς μαχομένους, διέρχεται δι' αὐτῶν βοηθοῦσα τοὺς πληγωμένους ἢ φέρουσα πολεμοφόδια εἰς τοὺς ἰδικούς της»².

Εἰς τὰ Κύθηρα «ἡ σύζυγος καὶ τὰ παιδιά ὑπακούουν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ σπιτιοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὴν τῆς μητρὸς εἰς τὴν οἰκοκυρικὴν τοῦ σπιτιοῦ... Ἡ πενθερὰ ἀπέναντι τῆς νύφης

κ ο π ο ὑ λ ο υ, Ποιμενικὰ τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 91 : «Τραβᾶμε καὶ μεῖς (οἱ ποιμένες) βάσανα, πού πᾶμε κοντὰ στὸ πρᾶμα ἀλλὰ οἱ γυναῖκες μας τὰ πιὸ πολλά. Αὐτές, βλέπεις, πᾶνε καὶ φορτωμένες σέ ι α. Πολλὲς φορές κουβαλοῦν στὸν ὄμο καὶ τὴ σαρμανίτσα μὲ τὸ βυζα-στάρικο παιδί. Ἀφήνω τὰ ζυμώματτ καὶ τὰ μαγειρέματα !».

1. Βλ. Γ α β ρ ι η λ ἰ δ ο υ, Αἱ γυναῖκες, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 65 - 66. (Ἀναδημοσίευσις ἄρθρων τοῦ 1896).

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 67 - 68. Πρβλ. καὶ Π. Π. Κ α λ ο ν ἄ ρ ο υ, ἔνθ' ἀν., σ. 50 - 54.

είναι ισχυροτέρα, ἀπέναντι τοῦ γαμβροῦ ἠπιωτέρα, ἀλλὰ πάντοτε ἀπονέμεται ὁ ὄφει-
λόμενος σεβασμός»¹.

Ἡ κοινωνικὴ ἐν τῷ οἴκῳ θέσις τῆς νεονύμφου φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀποσιω-
πήσεως ἢ τοῦ τρόπου ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματός της καὶ τῶν ὑπ' αὐτῆς προσφωνήσεων
τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Τὴν νέαν σύζυγον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ γαμβροῦ (τοῦ συζύγου της) εἰς πλεῖστα
μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν προσφωνοῦν μὲ τὸ ὄνομά της, ἀλλὰ διὰ τοῦ προσηγορικοῦ
νύ φ ε ἐν Πόντῳ², νύ φ η ἐν Βιθυνίᾳ³, νύ φ' ἐν Σάμῳ⁴, νυ φα διὰ ἐν Θεσσα-
λίᾳ⁵, νύ φ η Γ ι α ν ν ο ὺ ἢ Δ η μ ῆ τ ρ α ι ν α ἐν Μάνη⁶, νύ φ η ἐν Πυλίᾳ,
πα πα δ ο νύ φ η δὲ λέγουν ἐν Ἰθάκῃ τὴν νύμφην ἱερέως⁷. Ἐν Κυθήροις «ὁ σύζυ-
γος προσωνυμεῖται ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἀπλῶς μὲ τὸ ὄνομά του, π.χ. Γιάννη, ἢ προ-
τάσσεται τὸ μ π ρ έ⁸, π.χ. μπρ έ Γιάννη, ἢ καὶ μόνο τὸ μπρ έ. Ὁ σύζυγος κατὰ τὸν ἴδιον
τρόπον προσφωνεῖ τὴν σύζυγόν του ... Ἡ σύζυγος εἰς τοὺς ξένους προσωνυμεῖ τὸν
σύζυγόν της : ὁ ἄντρας μου, ὁ ἀνθρωπός μου, ὁ καλός μου, ὁ νοικοκύρης μου,
τ' ἀφεντικό μου⁹... Γενικῶς ἢ ὑπανδρος γυνὴ προσωνυμεῖται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ
ἀνδρός της· π.χ. ἢ Βασίλαινα, ἢ Πετροῦ, ἢ Ἀντωνίου, ἀλλὰ καμμιά φορά καὶ ἐκ τοῦ
οἰκογενειακοῦ ἐπιθέτου· π.χ. Παπαδέννη, Πατερόννη κτλ. Τὰ κορίτσια προσω-
νυμεῖται ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τῆς οἰκογενείας· π.χ. ἢ Βαοδοπούλα, ἢ κόρη τοῦ Βασίλα,
ἢ Γαβριλοπούλα, ἢ κόρη τοῦ Γαβρίλη (Ὅταν δὲ εἶναι μεγάλες θυγατέρες μιᾶς οἰκο-
γενείας μαζί μὲ τὴν μητέρα τους προσωνυμοῦνται : οἱ Ἀντωνιάτισσες, οἱ Βασιλιά-
τισσες, οἱ Καλουτσιάνισσες, αἱ γυναῖκες τοῦ Ἀντώνη, τοῦ Βασίλη κτλ.»¹⁰.

Ἐν Καστανοφύτῳ Καστορίας «τὰς γυναῖκας τὰς ἀποκαλοῦν οὔτε νύφη οὔτε
μὲ τὸ ὄνομά τους, ἀλλὰ Χρήσταινα, Πασχάλαινα κττ.»¹¹. Καὶ ἐν Ζαγορίῳ «ὁ πενθερός
ἢ ἡ πενθερὰ προσφωνοῦν τὰς γυναῖκας τῶν υἱῶν των μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός Χρή-

1. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 18.

2. ΚΛ, ἀρ. 31, σ. 505 (Ἰ. Βαλαβάνη, Ποντικά, 1912;).

3. ΚΛ, ἀρ. 1148, σ. 136 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, παρὰ προσφύγων ἐκ Βιθυνίας, 1938).

4. ΚΛ, ἀρ. 753, σ. 331 (Σωτ. Ν. Ἰωαννίδου, Μελέτη καὶ παρατηρήσεις ἰδιώματος
Σαμίων, 1921).

5. ΚΛ, ἀρ. 669, σ. 42 (Νικ. Μίνσκη, Ἰδιαίχουσαι Θεσσαλικάι λέξεις, 1916).

6. ΚΛ, ἀρ. 1523, σ. 151 (συλλ. Ἰ. Γιαννακούρου, Γέρμα Μάνης, 1929).

7. ΚΛ, ἀρ. 884, σ. 92 (συλλογὴ λέξεων Σ. Μουσοῦρη, Ἰθάκη, 1924).

8. Ἡ λ. μ π ρ έ δὲν εἶναι προσβλητικὴ. Εἶναι ἐπιφώνημα μὲ δόσιν συμπαθείας, ἐνῶ
ἢ λ. β ρ έ θεωρεῖται προσβλητικὴ.

9. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 17.

10. Ἐνθ' ἄν., σ. 19.

11. ΚΛ, ἀρ. 1103, ἐνθ' ἄν., σ. 35.

σταινα, Γιάνναινα κττ.»¹. Εἰς δὲ τὸ Βραχώρι Ἡπείρου, «ὅταν παντρευτῆ καμμιά, τῆ φωνάζουνε ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς Κώσταινα, Γιάνναινα, Βασίλαινα κτλ. Κι ὁ ἀνδρας τους τοὺς φωνάζει ἔτσι: "Ὁρῶ Γιώργαινα, Κώσταινα κτλ. Δὲν τὴν φωνάζουν τ' ὄνομά της ποτέ»². Ἐν Θεσπρωτίᾳ «ἡ σύζυγος παρ' ἀπάντων τῶν μελῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν τοῦ ἀνδρὸς της καλεῖται νύφ', ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς· π.χ. Ἀναστάσαινα, οὕτω δὲ πάντοτε παρὰ τῶν ξένων»³. Ἐν Θεσσαλίᾳ τὰς ὑπάνδρους γυναῖκας καλοῦσι πάντοτε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου⁴. Ἐν Ἀγίᾳ Ἀννῆ Εὐβοίας ὁμοίως⁵. Καὶ ἐν Σφακίοις τῆς Κρήτης «ἡ παντρεμένη γυναῖκα παίρνει τὸ ὄνομα πάντοτε ἀπὸ τὸν ἄντρα : ἡ Παπιρογιάνναινα, ἡ Ἀναστασομανούσαινα, ἡ Παντελομανόλαινα· ἀκόμα καὶ τὰ παιδιὰ ἀκούονται μὲ τὴν προσωνυμίαν αὐτῆν, ὡς ὁ Σήφης τῶν Λεντιδομιχάλαινας, ὁ Σταῦρος τῶν Σηφοστρατῆρας κττ.»⁶.

Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς ἄλλης συνυφάδες ἡ νύφη χαρακτηρίζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς της· π.χ. ἡ Θανάσαινα, ἀλλὰ καὶ ἡ Θανασόνη. Τὸ δεύτερον τοῦτο συνηθίζεται κυρίως μέσα στὴν οἰκογένεια. Ἀπὸ τοὺς ἔξω ὀνομάζεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου, δηλ. ἡ Μαραντόνη, ἡ σύζυγος τοῦ Μαράντου, ἀλλὰ καὶ ἡ Θανάσαινα ἢ Μαραντῆ καὶ συχνότερα ἀκόμη ἡ Μαραντοθανάσαινα»⁷. Αὐτόθι, «ὁ ἄντρας ἀποφεύγει νὰ πῆ ἡ γυναῖκα μου, ἀλλὰ θὰ πῆ ἡ νοικοκυρὰ μου, ἢ θὰ τὴν ἀναφέρουν μὲ τὸ ὄνομα της ἢ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου αὐτῆς· π.χ. ἡ Θανάσαινα, ἡ Γιώργαινα κτλ.»⁸.

Διάφορος εἶναι ἡ κατάστασις εἰς τὴν ἀκρότητα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Οὕτω π.χ. ἐν Τήνῳ, ὡς λέγει ὁ Ἄδ. Ἀδαμαντίου, «τὴν γυναῖκα, καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπανδρευθῆ, δὲν τὴν λέγουν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου της, παρὰ ὡς ὅτε ἦτο ἀνύπανδρος μὲ τὸ τοῦ πατρὸς της, καὶ δὲν τὴν λέγουν ὅπως εἰς ἄλλα μέρη π.χ. Γιαννοῦ, ἀνὸς σύζυγος λέγεται Γιάννης κτλ. Ἀκόμη μεταξὺ συζύγων ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον τοῦτο, δηλ. ὁ σύζυγος φωνάζει τὴν σύζυγον : Φαλτάνα τοῦ Γιώργη καὶ ἐκείνη Κωστῆ τοῦ Μανόλη»⁹. Ἐν Γαλανᾶδες Νάξου «τὰ παιδιὰ ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἰσχυρότερου τῶν συζύγων, ἦτοι ἂν εἶναι ἰσχυρότερος ὁ ἀνδρας (ἐὰν δηλ. αὐτὸς διοικῆ τὸν

1. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 219.

2. ΚΑ, ἀρ. 1432, σ. 397 (συλλ. Μαρίας Λιουδάκη, ἐκ Βραχωρίου Ἡπείρου, 1940).

3. ΚΑ, ἀρ. 423, σ. 103 (συλλ. Λεων. Βαξεβάνη, Θεσπρωτικά, Κωνσταντινούπολις, 1906).

4. Κατ' ἀνακοίνωσιν Εὐαγγέλου Παπαγεωργίου ἐκ Καρδίτσας.

5. ΚΑ, ἀρ. 1479 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 37.

6. Αἰκ. Χρυσουλᾶκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

7. ΚΑ, ἀρ. 1159 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 109.

8. Ἐνθ' ἄν., σ. 111.

9. ΚΑ, ἀρ. 1402 ΙΖ', σ. 269 (συλλογὴ Ἄδ. Ἀδαμαντίου, Τήνος, 1895).

οἶκον), τότε ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, ἐὰν δὲ εἶναι ἰσχυροτέρα ἢ γυναικία, τότε τὰ παιδιὰ ὀνομάζονται μὲ τὸ ὄνομα τῆς γυναικίας· π.χ. ὁ *Γιάννης τῆς Σοφίας, τῆς Χρυσάνθης, τῆς Κυριακῆς, τῆς Παρασκευῆς, τῆς Λιανῆς* κττ.»¹. Ἐν δὲ τῇ Ἑρμιονίδι «τὰ παιδιὰ καὶ αὐτοὺς ὁ σύζυγος προσωνυμοῦνται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, π.χ. ὁ *Βασίλης τῆς Γεωργίας*, ἦτοι ὁ ἀνδρας τῆς Γεωργίας κτλ.»². Εἰς τὰ Κύθηρα «τὰ παιδιὰ, ὅταν ἡ γυναικία εἶναι χήρα ἢ ὁ ἀνδρας τῆς εἶναι χρόνια ξενιτεμένος, προσωνυμοῦνται μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρός των· π.χ. Ἑλλιδοπούλα, ἡ κόρη τῆς Ἑλπίδας, ἢ ὁ *Μανόλης τῆς Ἑλπίδας*. Ἐπίσης παραθέτομεν καὶ τὰ ἐξῆς παραδείγματα : «Ἐνας εἶχε γυναικία *Ἀγλαίαν* καὶ ἐκαλεῖτο *Ἀγλαῖος* καὶ κατ' ἀντιμετάθεσιν *Ἀγαλιός*, γνωστὸν παρεπίθετον εἰς τὴν Χώραν. Ἐνας ἄλλος εἶχε γυναικία *Καικιλίαν* καὶ ὀνομάσθη *Καικίλιος* καὶ κατὰ παραφθορὰν *Τσιτσιλιος*, γνωστὸν ἐπίθετον εἰς τὰ Κύθηρα»³.

Ἐν Καρπάθῳ «πολλοὶ υἱοὶ καὶ θυγατέρες φέρουν τὸ ὄνομα τῆς μητρός καὶ οὐχὶ τοῦ πατρὸς ὡς ἐπώνυμον, χωρὶς νὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην ὄρφανοί, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιτόπιον συνήθειαν ἐμφανιζομένην κυρίως εἰς τὰ πρῶτα τέκνα καὶ εἰς τὰς οἰκογενεῖας ἐκεῖνας, ἐν αἷς ἡ ὑπεροχὴ τῆς γυναικός ἀπέκρινεν τοῦ ἀνδρός φαίνεται ἀδιαφιλονίκητος»⁴.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν Σάμῳ ἡ διεύθυνσις τοῦ οἴκου ἀσέθη εἰς τὴν σύζυγον, ἣτις ἐγένετο ὁ γάμος ρυθμιστῆς τῆς οἰκογενείας. Ὁ σύζυγος ὅλην τὴν ἡμέραν εἰργάζετο εἰς τὰ κτήματα μακρὰν τοῦ χωρίου. Ἐὰν αὐτὰ ἦσαν μὲν ἀπομεμακρυσμένα, διέμενεν εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἐπεσκέπτετο τὸ χωρίον μόνον κατὰ τὰς ἐορτάς. Ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνδρός ἦτο περιωρισμένη. Οἱ παῖδες ἤκουον τὸ ὄνομα τῆς μητρός ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας καὶ αὐξάνοντες κατὰ τὴν ἡλικίαν δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ λαμβάνουν τοῦτο ὡς ἐπώνυμον. Ἄλλοι λόγοι εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλονται τὰ ἐν Σάμῳ μητρωνυμικὰ εἶναι, κατὰ τὸν Ν. Ζαφειρίου, οἱ ἀκόλουθοι : α) ἡ χρεῖα τῆς μητρός, ἣτις κατελάμβανεν ἐν τῷ οἴκῳ τὴν θέσιν τοῦ προώρως ἀποθανόντος πατρὸς, β) ἡ ἀνάγκη τῆς διακρίσεως ἀπὸ ἄλλους ἔχοντας τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον, γ) ὁ γάμος ἀσήμου τὸ γένος ἀνδρὸς μετὰ γυναικὸς εὐγενοῦς τὸ γένος, δ) ὁ γάμος ἐγγραμμιάτου γυναικὸς μετ' ἀπαιδεύτου ἀνδρὸς κττ.»⁵

1. ΚΛ, ἀρ. 1466, σ. 17 (συλλ. Δ. Κορακίτου, Γαλανᾶδες Νάξου, 1920).

2. ΚΛ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἀν., σ. 8.

3. ΚΛ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἀν., σ. 19 - 20.

4. Μ. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου, Νομικὰ ἔθιμα τῆς Καρπάθου..., σ. 131.

5. Ν. Ζαφειρίου, Τὸ μητρικὸν δίκαιον ἐν Σάμῳ, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. Α', 1946, σ. 134 - 137. Βλ. γενικῶς περὶ τῶν Νεοελληνικῶν μητρωνυμικῶν τὴν μελέτην τοῦ Νικ. Ἀνδρι-

Ἦδη ἄς ἴδωμεν πῶς προσφωνεῖ ἡ νύμφη τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ: Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «ἡ γυναῖκα δὲν ἔλεγε τοῦ ἀνδρός της τὸ ὄνομα· νὰ τὸ ἔλεγε τὸ εἶχαν ντροπῆ· σὰν τὸ φώναζε, ἔλεγε, ποῦ εἶσαι λεγῶ, ἔλα λεγῶ. Μπρὸς στοὺς ξένους ἔλεγε: ὁ ἀφέντης, ὁ ἀφεντάκης, ὁ δικός μου· ἂν εἶχε παιδιά ὁ πατέρας μας, ὁ πατέρας τους. Στὸν ἄντρα της μπροστά ροῦχα δὲν ἄλλαζε, τὸ βράδου ἔσβηνε τὸ καντήλι κ' ὕστερα ξεγυμνώνονταν καὶ ἄλλαζε ἀσπρόρρουχα»¹. Ἐν Λήμνῳ «ἡ γυναῖκα ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ ἀνδρός της εἰς τρίτον (πρόσωπον) λέγει ὁ νοικοκύρης μ'. "Ὅταν τὸν φωνάζῃ, τὸν καλεῖ μὲ τὸ ὄνομά του. Ὁ σύζυγος λέγει ἡ νοικοκυρά μ'"»². Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας, «ὅταν μιλοῦν γιὰ τοὺς ἄντρες των ἐμπρὸς σὲ ξένους, τοὺς ἀναφέρουν μὲ τὸ ὄνομά των· π.χ. ὁ Θανάσης, ὁ Γιώργης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε γίνεται εἰς τὴν Κορώνην. Στὴν Κορώνην λέγουν πάντα ὁ νοικοκύρης μου ἢ ὁ πατέρας μας, ὅταν ἀρχίσουν καὶ κάνουν παιδιά. Ποτέ, οὐδέποτε θὰ ποῦν ὁ ἄντρας μου»³. Εἰς τὸ Καπλάνι Πυλίας, «ὅταν περνᾷ ἡ ἡλικία, ἀλληλοαποκαλοῦνται γέρος καὶ γριά»⁴. Τὸ ἔθιμον ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ Σελίνῳ Κρήτης ἡ γρά μου σημαίνει ἡ σύζυγος μου καὶ ὁ γέρος μου ὁ ἄντρας μου⁵. Καὶ ἐν Σφακίοις ἡ σύζυγος ἀποκαλεῖ τὸν ἄνδρα της ὁ γέρος μας⁶. Ἐν Ἐγρία Ἀγνῆ Εὐβοίας «τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὸν πατέρα καὶ τὰ παιδιά καὶ ἡ μάνα ἔλεγαν ἀφέντης μου... καὶ τὸν κουνιάδου ἀφέντη»⁷. Ἐν Καστοριά ἡ σύζυγος ἔλεγε τὸ κύριός μου, αὐτοῦτέστιν ὁ ἄντρας μου⁸. Ἐν Νάξῳ (χωρ. Καλόξυλος) ὁ τσούρης μου καὶ ἐν Ἀπειρανθῶ τῆς αὐτῆς νήσου ὁ κυούρης μου⁹ καὶ ὁ νοικοκυούρης μου. Ἡ μητέρα ἐπίσης ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἔλεγε πρὸς τὰ παιδιά της ἀφέντης σας (ὁ ἀφέντης)¹⁰.

ὡ τ η, Die mittel- und neugriechischen Metronymica. (Atti e memorie dei VII Congresso Internazionale die Scienza Onomastiche, Firenze - Pisa, 1961, τόμ. II, σ. 59 - 66. Βλ. καὶ Δικ. Βαγιακάκου, Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι. 1833 - 1962, Ἀθηνᾶ, τόμ. 67, 1963/64, σ. 184 - 188.

1. Ἐλπιν. Στ α μ ο ὄ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 73.
2. ΚΛ, ἀρ. 1160 Α', ἐνθ' ἄν., σ. 149.
3. ΚΛ, ἀρ. 1159 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 111.
4. ΚΛ, ἀρ. 1378 Α', ἐνθ' ἄν., σ. 41.
5. ΚΛ, ἀρ. 1567, σ. 14 (συλλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, Σέλινον Κρήτης, 1933).
6. Α ἱ κ α τ ε ρ. Χ ρ υ σ ο υ λ ἄ κ η, ἐνθ' ἄν., σ. 383.
7. ΚΛ, ἀρ. 1479 Γ', ἐνθ' ἄν., σ. 94.
8. ΚΛ, ἀρ. 1100 Ζ', σ. 53 (συλλ. Μαρίας Ἰωαννίδου, Καστοριά, 1937).
9. Πρβλ. τὸ βυζαντινὸν κύρης.

10. Καὶ ἐν Κρήτῃ ἀφέντης. Κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦτο ἐν χρήσει καὶ ἡ λ. ἀφεντίτσης. Πρβλ. καὶ τὸ τοπωνύμιον Ἀφεντικό. Ἡ λ. ἀφέντης ἀπαντᾷ νῦν καὶ ὡς τίτλος κοινωνικῆς διακρίσεως.

Ἐν Ἀμυδαλιᾷ Αἴνου ἀφέντης προσωνομεῖται ὑπὸ τῆς νύμφης καὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας ὁ πενθερὸς καὶ ὁ ἱερεύς»¹. Ἐν Μαδύτῳ ἀφιντάκης προσεφωνεῖτο ὁ πενθερὸς παρὰ τῆς νύμφης χάριν σεβασμοῦ². Ἐν Λήμῳ προσφωνεῖται πατέρα καὶ ἡ πεθερὰ μητέρα³. Ἐν Κονίτῃ τὸν πατέρα προσφωνοῦν ἀφέντη καὶ τὴν πενθερὰν κυρὰ⁴. Ἐν Νάξῳ (χωρίον Γαλανᾶδες) ἡ μητέρα λέγεται κυουρά⁵, εἰς δὲ τὸ Βραχώρι Ἡπείρου κυρὰ φωνάζει ἡ νύμφη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἀνδρός⁶. Ἐν Ἰθάκῃ «τὸν πατέρα τὸν φωνάζουν μῶρ' ἀφέντη καὶ τὴν μητέρα μωρὲ μάννα. Αὐτὸ ἦτανε σέβας. Τῆ νόνα (γιαγιά) τήνε λέγαμε μωρὲ κυρὰ καὶ τὸ νόνο (παπποῦ) μωρὲ παππούλη»⁷. Εἰς τὸ Βασιλίτσι Πυλίας «τὸν πεθερὸ ἡ νύφη φωνάζει ἀφέντη ἡ πατέρα καὶ τὴν πεθερὰ μάννα»⁸. Ἀφέντη ἡ ἀφεντάκη καλεῖ ἡ νύμφη καὶ τὸν ἀνδράδελφόν της ἐν Χατζηγυρίῳ Κεσσάνης⁹. Ἐν Προύσῃ ὁ ἀνδράδελφος προσωνομεῖτο ἀφεδάκος¹⁰, ἐν Ἀραχόβῃ Παρνασσίδος καὶ Φενεῶ Κορινθίας ἀφέντης¹¹. Ἐν Ἀγία Ἄννη Εὐβοίας «ἡ νύφη λέει τὴν κουνιάδα κυρασὺ, ἀφέντη δὲ τὰ κουνιάδια καὶ τὰ ἐξαδέλφια τοῦ ἀνδρός»¹². Εἰς τὸ Βραχώρι Ἡπείρου «κυρὰ φωνάζει ἡ νύφη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ἀνδρός»¹³. Ἐν Ἡπείρῳ ἐν γένει αἱ νεώτεραι γυναῖκες προσφωνοῦν τὰς μεγαλυτέρας (πρεσβυτέρας) οὕτως: κυρὰ, Κεσσάνιάννα, Κυρακώσταινα κττ. Καὶ ἐν Θράκῃ τὰς ἠλικιωμένας γυναῖκας εἰπὸν κυρὰ, κοκκίωθ, ἄμμα, θεῖτσα, τὸν δὲ ἠλικιωμένον μπάρομπα, νταῆ καὶ μαστροῦ¹⁴.

Ἀντιθέτως, εἰς τὰς νήσους τοῦ Ἀγαίου καὶ μάλιστα τὴν Δωδεκάνησον καὶ τὰς Κυκλάδας, ἔχομεν διαφόρους προσφωνήσεις, ἐκφραζούσας ἀνετωτέραν τὴν θέ-

1. ΚΛ, ἀρ. 405, σ. 16 (συλλ. λέξεων ὑπὸ Σ. Παπακυριακοῦ, Ἀμυδαλιὰ Αἴνου, 1902).

2. ΚΛ, ἀρ. 933, σ. 16 (συλλ. λέξεων ὑπὸ Ἀποστ. Οἰκονομίδου, Μάδυτος, 1890).

3. ΚΛ, ἀρ. 1160 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 149.

4. ΚΛ, ἀρ. 1908 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 11 - 12.

5. ΚΛ, ἀρ. 1466, ἐνθ' ἀν., σ. 260.

6. ΚΛ, ἀρ. 1432, ἐνθ' ἀν., σ. 397.

7. ΚΛ, ἀρ. 2194, ἐνθ' ἀν., σ. 555 - 556.

8. ΚΛ, ἀρ. 1159 Β', σ. 109.

9. ΚΛ, ἀρ. 229, σ. 149 (Σ. Μανασσείδου, Βιβλίον ποικίλης γλωσσικῆς ὕλης, Χατζηγυρίον Κεσσάνης, 1880).

10. ΚΛ, ἀρ. 289, σ. 4 (Γ. Μακρῆ, Λεξιλόγιον, Βιθυνία, 1893;).

11. ΚΛ, ἀρ. 1153 Α', ἐνθ' ἀν., σ. 140. ΚΛ, ἀρ. 1098, σ. 198 (συλλ. Ἰ. Κακριδῆ, Κορινθία, 1924).

12. ΚΛ, ἀρ. 1479 Ζ', ἐνθ' ἀν., σ. 80.

13. ΚΛ, ἀρ. 1422, ἐνθ' ἀν., σ. 115 - 116.

14. Ἐ λ π ι ν. Σ τ α μ ο ὄ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἀν., σ. 74.

σιν τῆς νύμφης ἔν τε τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ. Οὕτω π.χ. ἐν Νάξῳ ἡ ὑπανδρος γυνὴ ἀποκαλεῖ μὲν τὸν σύζυγον ὁ νοικοκυούρης μου καὶ ἐκεῖνος αὐτὴν ἡ νοικοκυουρά μου, ἀλλ' ἡ σύζυγος ἐπίσης διατηρεῖ τὸ βαπτιστικὸν αὐτῆς ὄνομα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους, καὶ οὐχὶ τὸ προσηγορικόν. Μόνον ὅταν γίνῃ σύστασις ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ εἰς τρίτον πρόσωπον λέγεται ἡ νύφη μου, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὰς πόλεις. Ἐπειτα εἰς τὰς νήσους ἡ γυνὴ δὲν ἐκδίδεται εἰς γάμον κατὰ τὴν κυριολεξίαν, διότι δὲν ἐγκαθίσταται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως ὁ ἀνὴρ εἰσέρχεται εἰς τὰ σπίτια της, ὡς λέγουν. Οὕτως ἡ θέσις τοῦ γαμβροῦ εἶναι τρόπον τινὰ μειονεκτικὴ ἀπέναντι τῆς γυναικὸς του. «Πρὶν μισέψῃ γιὰ τὰ ξένα τὸ παλληκάρι, γράφει ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης, ἔβανε στεφάνι πρῶτα, εἶτε ἀρραβωνιαζόταν, καὶ μὲ χρόνια γύριζε στὸ νησι καὶ στεφάνωνε τὴ σαστική του (σιάζω - συμφωνῶ). Φεύγοντας ὁμοῦς δὲν καταδεχότανε νὰ χτίσῃ σπίτι, νὰ βαλθῇ ὁ ἴδιος νὰ τὸ χτίσῃ μὲ τὰ χέρια του· ὁ ἀντρας τὸ ἔθελε ἔτοιμο νὰ τοῦ τὸ φέρῃ ἡ νιόνυφη. Ἔτσι κι ἄλλοιῶς τὰ νησιά ρήμαζαν ἀπὸ τὸν ἀντρικὸ τους πληθυσμὸ καὶ πληθαίνανε τὰ θηλυκὰ σὰν κουνέλια. Ἀποτέλεσμα πρῶτο κοινωνικόν. Οἱ ξενιτεμένοι παραδίνανε θεληματικὰ τὸ κληρονομικὸ μερίδιό τους στὴ μάνα, ἀφοῦ ἄλλη τύχη καλύτερη πηγαίναν αὐτοὶ γυρεύοντας στὰ ξένα. Ἡ μάνα, καὶ νὰ γύριζε ὁ γιὸς ἢ ὁ ἀντρας, ἀναγνωρίζον ἀγραφα ταχτικὸς καὶ μόνος νοικοκύρης διαχειριστὴς καὶ μοιραστὴς τῆς ὅλης καταστάσεως καὶ (καλίστα) τῆς προίκας τῆς δικῆς της· ὁμοῦς πρῶτο καὶ κύριον κομμάτι τῆς προίκας τῆς μητρικῆς ἦταν τὸ σπίτι, ποῦ δὲ μοιραζότανε, παρὰ περνοῦσε ἄκριον, κατὰ τὸν ἀγραφο νόμο, ἀπὸ τὴ μάνα στὴν πρώτη θυγατέρα. Ἐρχόταν ὅσοταρ τὸ διαμαντικόν, προῖκα κι αὐτὸ τῆς μάνας, ποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ μοιραστῇ παρὰ, κατὰ τὴν παράδοση τὴν ἀριστοκρατικὴ, νὰ μείνῃ ἀμοίραστο καὶ νὰ περνᾷ ἀπὸ μιὰ σ' ἄλλη πρωτότοκη. Ὅσο γιὰ τὰ μικρότερα κορίτσια, πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἢ μέναν ἀνύπαντρα καὶ μαραινόταν ἢ πηγαίνανε καλόγριες... Ἀποτέλεσμα ἠθικόν: ἀμολησιὰ τῶν κοριτσιῶν, ἤθη πολὺ ξανοιγμένα»¹. Ἐν Σκύρῳ παλαιότερον «ἡ πρωτότοκος θυγάτηρ ἐπροικίζετο σχεδὸν μὲ ὅλην τὴν περιουσίαν εἰς τρόπον ὥστε διὰ τὰς λοιπὰς πολλάκις δὲν ἀπελείπετο τίποτε»². Ἐν Σκοπέλῳ «ὕπηρχεν ἡ συνήθεια νὰ προικίζωνται ὅλαι αἱ θυγατέρες μὲ οἰκίαν»³. Εἰς τὴν Μῆλον τῶν Κυκλάδων αἱ θυγατέρες ἐκληρονόμουν τὴν μητρικὴν, οἱ δὲ υἱοὶ τὴν πατρικὴν περιουσίαν⁴. Τὸ αὐτὸ συνηθίζετο καὶ συνηθίζεται ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἄλλας νήσους τοῦ αὐτοῦ συμπλέγματος.

1. Γιάννης Βλαχογιάννης, ἔνθ' ἀν., σ. 11.

2. Λ. Χρυσανθοπούλου, Συλλογὴ τοπικῶν τῆς Ἑλλάδος συνθηγιῶν, Ἀθήνησι 1853, σ. 8.

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 8.

4. Γ. Μαριδάκη, Ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὴ διαδοχὴ εἰς τὴν νῆσον Μῆλον κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα... Ἀφιέρωμα εἰς Χ. Ν. Φραγκίстан, Θεσσαλονίκη 1967 (ἀνάτυπον).

Ἐκτὸς τούτων, ἀξιοπρόσεκτα εἶναι καὶ τὰ ἔθιμα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψιν ξένου εἰς τὴν οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ τραπέζῃ ἢ μὴ συμμετοχὴν τῆς γυναικὸς καὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ.

Οὕτως ἐν Σαμονίβα τοῦ Σουλίου καὶ εἰς τὰ ἄλλα χωρία τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιοχῆς, «ὅταν ἔρθῃ μουσαφίρης, ἡ γυναῖκα δὲν παρακάθεται στὸ τραπέζι. Ὑπηρετεῖ μόνον καὶ εἶναι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνδρός»¹. Καὶ εἰς τὰ σχετικῶς προηγμένα Ζαγοροχώρια, «ἂν φιλοξενῆται ξένος, ἡ γυναῖκα σὲ πολλὰ σπίτια δὲν κάθεται στὸ τραπέζι, οὔτε αὐτὴ οὔτε τὰ θηλυκά. Οἱ γιοί, ὅταν εἶναι ἐνήλικες, κάθονται στὸ τραπέζι μὲ τὸν πατέρα. Ὅλους τοὺς σερβίρει ἡ μητέρα. Τὰ κοριτσια σπανίως παρουσιάζονται»². Ἐς σημειωθῆ ὁμως ὅτι «παλαιότερα στὸ Ζαγορίσιο σπίτι δὲν ἔμπαινε ξένος, γιατί ἡ γυναῖκα στὸ σπίτι ἦταν συνήθως μόνη μὲ τὸν ἄντρα στὴν ξενιτειά... Μόνον ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἄντρας μπορούσε νὰ φέρῃ τὸν ξένο στὸ σπίτι νὰ τὸν φιλοξενήσῃ»³. Καὶ ἐν Σφακίους τῆς Κρήτης «δὲν παρακάθεται ἡ γυναῖκα μετὰ τῶν ξένων εἰς τὸ τραπέζι, ἀλλὰ μόνον ὁ σύζυγος ἢ, ἂν ἡ οἰκοδέσποινα ποὺ φιλοξενεῖ εἶναι χήρα, εἶα ἀπὸ τὰ ἄρρενα παιδιὰ τῆς, ἐκεῖν, ὅτε περιποιεῖται τοὺς ξένους»⁴. Ἐν Ἀνατολικῇ Θράκῃ «στὰ χωριά, ὅταν πῆγγαν ἐπισκεπταί, ἀφοῦ κάθονται στὸ μεντέρι, ἡ νοικοκυρὰ στέκουνταν στὴν ἄκρῃ τῆς πόρτας, ἀπὸ τὸν μεγαλύτερο καὶ ρωτοῦσε τὸν καλεῖν μὲ τὴν ἀρχαία ὅπως ἦταν συνηθισμένο. — Πῶς εἶσθε; — Εὐχαριστῶ, καλὰ! — Ἄν ἦταν καὶ ἄλλες γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ, μητέρα, ἀδελφὴ ἢ κόρη, θὰ στέκουνταν στὴν ἄκρῃ τῆς πόρτας καὶ μὲ τὴν ἀσάδα ὅλες ρωτοῦσαν, ἂν καὶ ἄκουσαν ποὺ ρώτησε ἡ προηγούμενη. Ὅταν κερνοῦσαν τὸν ἐπισκέπτη, ἡ νοικοκυρὰ, γιὰ νὰ τὸν τιμήσῃ, σηκώνουνταν στὸ πόδι κ' ἔλεγε: — Μὲ τίς ὑγεῖες σας. — Νὰ 'σαι καλὰ»⁵. Ἐν Ἀγία Ἄννη Εὐβοίας παλαιότερον, «ὅταν ἦσαν μουσαφίραϊοι, ἡ γυναῖκα δὲν παρεκάθητο στὸ τραπέζι»⁶. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, «ὅταν εἶναι ξένος, κάθεται στὸ τραπέζι, ἀφοῦ ὅλα τὰ ἐτοιμάσῃ»⁷. Ἀντιθέτως, ἐν Ἐρμιονίδι «ἡ γυναῖκα δὲν παραγκωνίζεται ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἐν τῇ τραπέζῃ. Καί, ὅταν εἶναι ξένος, ἡ γυναῖκα ἔχει τὴν θέσιν τῆς»⁸. Ἐν Κυθήροις «ἡ γυνὴ παρακάθεται εἰς τὸ τραπέζι»⁹. Ἐν

1. ΚΑ, ἀρ. 2277 Α', ἐνθ' ἄν., σ. 186.

2. ΚΑ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 220.

3. Ἐνθ' ἄν., σ. 216.

4. Αἰκατερ. Χρυσουλάκη, ἐνθ' ἄν., σ. 384.

5. Ἐλπιν. Σταμούλη-Σαραντῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 75.

6. ΚΑ, ἀρ. 1479 Β', ἐνθ' ἄν., σ. 37.

7. ΚΑ, ἀρ. 1475, ἐνθ' ἄν., σ. 95.

8. ΚΑ, ἀρ. 1898, ἐνθ' ἄν., σ. 8.

9. ΚΑ, ἀρ. 2327, ἐνθ' ἄν., σ. 20.

“Υδρα «στό τραπέζι κρατάγανε πάντα αύστηρή τάξι. Τίς καθημερινές τρώγανε σέ χαμηλό τραπεζάκι και καθόντουσαν σέ μικρά ξύλινα σκαμνάκια χωρίς άκουμπιστήρι τῆς πλάτης. Στίς έορτές στρώνανε μεγάλο και ψηλό τραπέζι και καθόντουσαν σέ καρέκλες. Άλλοιῶς στρώνανε τὸ τραπέζι στίς έορτές κι άλλοιῶς τίς καθημερινές. Άλλὰ πάντα ἄλλα μαχαιροπήρουνα, ἄλλα ποτήρια, ὅλα ἄλλοιώτικα. Ὁ καθένας εἶχε τῆ θέσι του ὠρισμένη στό τραπέζι. Κανονιζότανε τοῦ καθενοῦ ἡ θέσις μιὰ γιὰ πάντα, ἀνάλογα ἀπὸ τῆ θέσι τοῦ πατέρα και τῆς μητέρας κι ἀπὸ τῆ σειρὰ πού εἶχε ὁ καθένας μέσα στῆ φαμίλια. Δικό του πιάτο, δικό του ποτήρι, δικό του πηρούνι, κουτάλι, μαχαίρι, δικό του σκαμνὶ εἶχε ὁ καθένας. Ὅλα αὐτὰ εἶχανε πάρει τὸ ὄνομάτου μέσα στῆ φαμίλια. “Ακουγες τὸ πηρούνι τοῦ πατέρα, τὸ κουτάλι τῆς μητέρας, τὸ πηρουνάκι τοῦ παπποῦ, τὸ πιάτο τῆς γιαγιᾶς και ἄλλα πολλὰ τέτοια»¹. Ἐν Ἰθάκῃ «τῆ μάννα τῆ βάνανε στῆ θέσι τοῦ πατέρα, ἐπειδὴ ἐκεῖνος λείπει και δὲν τὸν ξέρουνε»². Καὶ ἐν Λιβισίῳ Μάκρης Μ. Ἀσίας «παρακαθέταν κ’ ἡ γυναῖκα στό τραπέζι και σέ διασκεδάσεις, ὅπως τίς Ἀποκριές»³.

“Ὅπως βλέπομεν, ἐν Ἠπειρῷ ἴδιὰ ἡ γυναῖκα ἐξακολουθεῖ ἀκόμη σήμερον νὰ μὴ παρακάθεται εἰς τὸ τραπέζι, «ὅταν φιλοῦν ξάνο». Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦτο καθολικώτερον ἐν Ἑλλάδι κατὰ παλαιότερους χρόνους, ὡς διηγεῖται και διὰ τὴν Κύπρον ἀκόμη ὁ ἀρχομὸς Marceffus⁴.

Ἐν Ἠπειρῷ ὡσαύτως κοὶ νύφες δὲν πλησίαζαν στῆ γωνιά (ἐστίαν) τὸ χειμῶνα, ὅταν κάθονταν τὰ πεθερικά τους δεξιά και ἀριστερᾶ. Οἱ γάτες, ὡς μοῦ διηγοῦντο, εἶχαν δικαίωμα, οἱ νύφες ὄχι. Κάποτε πλησίαζαν μόνον τὰ χέρια. Διὸ και ἡ παροιμία : *Τὸ κρύο περνáει ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ κι ἀπὸ τὰ ποδάκια τῆς νύφης...* Στὴν τάβλα πού στρώναν στῆ γωνιά νὰ φάνε κι ὅπως συνήθως ἔβαζαν πίττες μὲ τὸ τεψὶ ὀλόκληρο χωρισμένο σέ φιλιὰ (τεμάχια), τότε πλησίαζε και ἡ νύφη νὰ φάῃ στό μέσο στρῶμα καθισμένη στα γόνατα μὲ τὰ πόδια πίσω. “Ἐτσι τὰ πόδια τῆς ἦταν πάντα κρύα»⁵.

Διὰ τὴν νύμφην κυκλοῦνται ἐν Ἠπειρῷ και αἱ ἀκόλουθοι παροιμίαι, χαρακτηριστικαὶ τῆς ὑποδεεστέρας ἐν τῇ οἰκίᾳ θέσεώς τῆς, τῆς καταπίεσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῆς και τῆς βασανισμένης ἐκ τῶν ποικίλων ἐργασιῶν και εὐθυνῶν ζωῆς τῆς : 1) *Τὰ στραβὰ καρβέλια ἡ νύφ’ τὰ κán’.* 2) *Ὅπως ἡῶρες, νύφ’, ὄχι ὅπως ἡξερεις.* 3) — *Φάε, νύφ’, ζουμί.* — *Καλά ’ν’ και τὰ κοψίδια.* Ἡ τελευταία αὕτη

1. Ν. Γ. Χαλιορῆ, ἐνθ’ ἀν., σ. 154 - 155.

2. ΚΛ, ἀρ. 2194, ἐνθ’ ἀν., σ. 64.

3. ΚΛ, ἀρ. 1480, ἐνθ’ ἀν., σ. 89.

4. Π. Μ. Κοντογιάννη, ἐνθ’ ἀν., σ. 133.

5. ΚΛ, ἀρ. 2753, ἐνθ’ ἀν., σ. 216 - 217.

παροιμία έχει την εξής προέλευσιν : ὡς γνωστόν, ἡ καλὴ ἀγωγή ἐπέβαλλεν, ὅπως τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ἡ νύμφη ἀφήνουν τὰ κοψίδια (τοῦ κρέατος) διὰ τοὺς μεγάλους, πλὴν πολλακίς ἔκαναν τὸν βλάκα, χάριν τοῦ ἰδίου των συμφέροντος¹.

Ἐντύπωσιν ἐξαιρετικὴν προκαλεῖ καὶ ἡ συνήθεια ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν μέρει ἀκόμη καὶ σήμερον ἐν Ἡπείρῳ «νὰ πααίνη ἡ γυναῖκα μὲ τὰ πόδια κι ὁ ἄντρας καβάλλα. «Εἶδα στὸ Καπέτσοβο προχθές, μοῦ ἔλεγε μίαν ἡμέραν τοῦ παρελθόντος θέρους ὁ κ. Παπάζογλους, γραμματεὺς τῆς κοινότητος Τσεπελόβου (1963), μιὰ μητέρα νὰ πααίνη μὲ τὰ πόδια καὶ τὸ γιό της εἰκοσιπεντάρη καβάλλα»². Καὶ ἐγὼ τοῦ εἶπον ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπανειλημμένως εἶδον εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια καὶ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἡπείρου μετέβην πρὸς ἀποθησαύρισιν λαογραφικοῦ ὕλικου. Ἀντιθέτως, εἰς τὰς νήσους καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Λιβισίῳ Μάκρης Μ. Ἀσίας, «ἡ γυναῖκα πῆγαινε καβάλλα κι ὁ ἄντρας πεζῆ κι ἀπὸ παλιά καὶ τώρα»³.

Σημαντικὰ διὰ τὸ θέμα μας εἶναι καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ λαοῦ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀκλήρη καὶ τὴν ἐρχομένην εἰς δεῦτερον γάμον χήραν, τὸ τῆς σύγκριαις ἐν Μάνη καὶ τὸ πολλαχοῦ ἀπανωπροίκι ἢ παλληκαριάτικον⁴. Ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν θὰ κάμω λόγον ἐνταῦθα, περιοριζόμενος μόνον νὰ παραπέμψω εἰς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτῶν μελέτας τοῦ Α. Ἀ. Πετροπούλου⁴ καὶ τοῦ Π. Ι. Ζέπου⁵.

Ἐκ πάντων τῶν ἐθιμῶν τούτων σαφῶς καθίσταται ἡ προτιμῆσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν μειονακτικῆ θέσις τῆς γυναικός. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο φαινόμενον ἔχει ἀκόμη ἀπὸ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἰσχυρὰς ρίζας ἐκεῖ ὅπου ὁ βίος τοῦ λαοῦ διετήρησε περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παράδοσιν καὶ συντηρητικότητά του, ὡς δὲ διαπιστοῦται ἐκ τῶν ὡς ἄνω παρατεθέντων παραδειγμάτων ἐκ διαφόρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ περιοχῶν, ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς ἔχει τὰ πρωτεῖα τῆς συντηρητικότητος καὶ καθυστερήσεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νησιωτικὴν, ἐνθα ἀείποτε ἐπνευσεν ἄνεμος ἡμερωτέρων ἐθῶν, εὐρυτέρων ἀντιλήψεων, μεγαλυτέρας ἐλευθερίας καὶ χειραφετήσεως τῆς γυναικός.

Εἰς παλαιότερους χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος εἶς τε τὰ χωρία καὶ τὰς πόλεις, ὅπως καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἐντὸς τοῦ οἴκου ἀκόμη δὲν συνεχρωτίζοντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Τὰς ἡμέρας τὰς διήρχοντο

1. ΚΛ, ἀρ. 2740, ἐνθ' ἄν., σ. 14,17.

2. ΚΛ, ἀρ. 2753, ἐνθ' ἄν., σ. 221.

3. ΚΛ, ἀρ. 1480, ἐνθ' ἄν., σ. 90.

4. Δ. Ἀ. Πετροπούλου, Ἡ ἀκλήρη εἰς τὰ ἔθιμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, Ἐπετηρ. Λαογραφ. Ἀρχείου, τόμ. Ζ' (1952), ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 28 - 44.

5. Π. Ι. Ζέπου, «Παλληκαριάτικον» ἢ «ἀγριλίκιον», Πελοποννησιακά, τόμ. Ε', 1962, σ. 322 - 347.

εις ἴδια δωμάτια μόναι¹. Εἰς τὰς δύο ἀντιμετώπους πλευρὰς τῆς κυρίας αἰθούσης, ἢ ὅποια κατεῖχεν εὐρύτατον χῶρον τῆς οἰκίας, ἔκειντο τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν μίαν καὶ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν ἄλλην. Μόνον δὲ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐορτὰς καὶ κατὰ τὴν ὀνομαστικὴν τοῦ πατρὸς — ὁ πατὴρ κυρίως ἐώρταζε τὴν ὀνομαστικὴν του — συνεκεντροῦντο [εἰς τὰς πόλεις] ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν καὶ συνεώρταζον καὶ συνευθύμουν². Ἀντιθέτως, εἰς τὰ χωρία αὐταὶ παρηκολούθουν τὰ τῆς ἐορτῆς τοῦ πατρὸς εὐρισκόμεναι ὄπισθεν τῶν καφασίων τῶν οἰκιῶν. Τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐν τῇ οἰκίᾳ διήρχοντο εἰς τὰ προωρισμένα δι' αὐτὰς δωμάτια κλεισταὶ καὶ ἀθέατοι εἰς τοὺς ἄνδρας. Ἐκεῖ ἐπεδίδοντο εἰς τὰ οἰκιακὰ ἔργα. Ἐκεῖ ἔρραπτον, ἐκέντων, ἐκλωθον καὶ ὕφαινον, ὡς καὶ κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους. Ἀπαραιτήτως εἶχον πλησίον των καὶ τὸν ἀργαλειόν, μὲ τὸν ὅποιον εἰργάζοντο, ἐνῶ συγχρόνως ἐτραγούδουν πολλακίς³. Καὶ ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν δωμάτων τούτων, ὅταν ἦσαν πρὸς τὸν δρόμον, ἔβλεπαν τοὺς περαστικούς. Ἡ θεὰ δὲ αὕτη ἦτο μία ἀπὸ τὰς συνήθεις ψυχαγωγίας των. Τὰ παράθυρα ὅμως εἶχαν δικτυωτὰ καφάσια, ὥστε αἱ γυναῖκες παρετήρουν μὲν τὰ περαστικούς, δὲν παρετηροῦντο ὅμως ὑπ' αὐτῶν⁴. Ἴδιον καλῆς ἀνατροφῆς θεωροῦντο νὰ εἰσὶν ἐκτίθενται αἱ γυναῖκες εἰς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν οἰκειῶν ἀκόμη, ὅσοι ἀν ἦσαν ἡλικιωμένοι πλέον.

Αἱ γυναῖκες μάλιστα σπανίως περυσιάζοντο καὶ ἀκόμη σπανιότερον ἐξήρχοντο⁵.
 Κύριος λόγος τοῦ περιορισμοῦ τῶν γυναικῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἔχοντες καὶ οὗτοι τὰς γυναῖκας των περιορισμένας ἐντὸς τῶν οἰκιῶν, δὲν ἠνείχοντο νὰ βλέπουν νὰ περιφέρωνται εἰς τοὺς δρόμους αἱ χριστιαναί, ἀκάλυπτοι μάλιστα καὶ ἀδιάφοροι πρὸς τὰ βλέμματα τῶν ἀνδρῶν. Καὶ τὰς ἐνοχλοῦσαν οὐ μόνον μὲ ἄσεμνα βλέμματα, ἀλλὰ καὶ μὲ λόγους ἀπρεπεῖς καὶ ἄλλα τολμηρότερα πειράγματα⁶.

Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη εἶχεν, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Καὶ πρῶτον αἱ γυναῖκες ὑπεβιβάζοντο οὕτως εἰς πρόσωπα ὑπηρετικά. Ἡ ἀπουσία τῆς γυναικὸς ἀπὸ τὴν ἐν γένει κοινωνικὴν κίνησιν, ἰδίᾳ εἰς τὰ χωρία, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, ὅτε συνέβαινε νὰ παρουσιάζωνται ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς οἰκειοτάτους των, νὰ καταλαμβάνωνται ἀπὸ τόσην συστολήν, «ὥστε καμμία εὐχαρίστησις δὲν προήρχετο οὔτε εἰς αὐτὰς οὔτε εἰς τοὺς ἄνδρας⁷».

1. Π. Μ. Κοντογιάννη, ἐνθ' ἀν., σ. 132.

2. Ἐνθ' ἀν., σ. 132.

3. Ἐνθ' ἀν., σ. 132.

4. Ἐνθ' ἀν., σ. 132 - 133.

5. Ἐνθ' ἀν., σ. 133.

6. Ἐνθ' ἀν., σ. 133 - 134.

7. Ἐνθ' ἀν., σ. 134.

Κατάλοιπα τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας εἶναι τὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἰσχύοντα ἔθιμα τοῦ περιορισμοῦ τῆς νεαρᾶς γυναικὸς καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτῆς ὡς ὑπηρετικοῦ σχεδὸν προσώπου ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, τῆς συστολῆς καὶ δουλείας τῆς νεονύμφου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ, τῆς ὑποτιμήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν πενθερικῶν της καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ σεβασμοῦ της πρὸς τὸν ἄνδρα, τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκείους του.

“Ὅτι ἡ ὑποτίμησις καὶ μειονεκτικὴ τῆς γυναικὸς θέσις ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ δὲν ἀπαντᾷ μόνον κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ἀλλ’ ἀσφαλῶς καὶ εἰς παλαιότερους χρόνους, δὲν δύναται, νομίζω, ν’ ἀμφισβητηθῇ. Ὡς εἶδομεν, ἡ γέννησις θήλεος καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν ἦτο εὐχάριστον γεγονός, παιδιὰ δὲ τότε, ὡς καὶ σήμερον πολλαχοῦ, ἐλέγοντο μόνον τὰ ἄρρενα¹. Ὁ δὲ περιορισμὸς τῶν γυναικῶν ἐν τῷ οἴκῳ, ἡ θαλάμεισις, ἦτο καὶ τότε συνήθης, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ὡς εἶναι γνωστὸν, ὁ Φωκυλίδης ἔλεγε : «Παρθενικὴν δὲ φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι μηδέ μιν ἄχρι γάμων πρὸς δομοῖν ὀφθῆναι ἐάσης»².

Ἀποτέλεσμα τῶν ἀντιλήψεων περὶ περιορισμοῦ τῶν γυναικῶν ἦτο ὁ χωρισμὸς τῶν φύλων εἰς περιστάσεις, καθ’ ἃς συνέπιπτε νὰ συγκεντρωθοῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐπρεπε π.χ. ἐθεωρεῖτο παρὰ Βυζαντινοῖς σπανίως γυνὴ νὰ παρευρίσκηται εἰς συμπόσιον ἀνδρῶν, ἔτι δ’ ἀπρεπέστερον οἱ γονεῖς νὰ καθίζουν τὰς θυγατέρας των εἰς τράπεζαν διασκεδαζόντων. Ἐπίσης ἡ παρθένος σπανίως ἔπρεπε νὰ ἐξέρχεται τοῦ οἴκου, νὰ ἐκθυρίζῃ, ὡς ἔλεγον. Αἱ γυναῖκες ἐξήρχοντο ἐλευθέρως μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις, ὡς ἐν καιρῷ σεισμοῦ, ἐφόδου πολεμίων, ἀλώσεως πόλεων κλπ.³ Τὸ αὐτὸ ἔθος ἐπεκράτει καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς π.χ. συνέβη κατὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ ἤτταν τῶν Ἀθηναίων μόλις ἔφθασεν ἡ εἶδησις εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ ρήτωρ Λυκοῦργος λέγει ὅτι ἐξῆλθον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν ἐρωτῶσαι ἂν ἔζων ὁ σύζυγος, ὁ πατήρ κττ.⁴

Ὡσαύτως, κατ’ ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ἔθος, τῆς γυναικὸς κύριον γνώρισμα ἐθεωρεῖτο τὸ σιωπᾶν ὁ Αἶας ἐν τῷ ὁμωνύμῳ δράματι τοῦ Σοφοκλέους λέγει πρὸς τὴν

1. Φ. Ἰ. Κοουκούλέ, Τὰ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν βάπτισιν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. ΙΔ’, 1938, σ. 90 - 91. Τοῦ Αὐτοῦ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β’, μέρ. ΙΙ, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 164 - 165.

2. Παλατινὴ Ἀνθολογία, 474.

3. Φ. Ἰ. Κοουκούλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς..., ἐνθ’ ἂν., σ. 173.

4. Χ. Βουλοδῆμου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Α’, ἐν Ὁδησῶ 1875, σ. 163, ἐνθα αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

Τέκμησσαν (στίχ. 293): «γύναι, γυναιξί κόσμον ἢ σιγή φέρει»¹. Ἡ παρρησία, κυριώτατον γνώρισμα τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, ἔλειπε καὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων, διότι ὁ Τηλέμαχος λέγει πρὸς τὴν μητέρα :

ἀλλ' εἰς οἶκον ἰούσα τὰ σαντῆς ἔργα κόμιζε,
 ἰστὸν τ' ἠλικάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
 ἔργον ἐποίχεσθαι τόξον δ' ἄνδρεςσι μελήσει².

Σημειωτέον δ' ὅτι παρὰ ταῦτα τόσον ὁ Ὅμηρος, ὅσον καὶ οἱ κατόπιν τραγικοί ποιηταὶ τῆς ἀρχαιότητος παροισιάζουν τὰς γυναῖκας τῆς ἐποχῆς των νὰ ἔχουν μίαν ἀνεξαρτησίαν, συνδυαζομένην μὲ τὴν ἀξιοπρέπειαν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι εἰς τὴν δημοκρατικὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν αἱ γυναῖκες ἦσαν μᾶλλον περιορισμέναι³, ἐνῶ εἰς τὴν ὀλιγαρχικὴν πολιτείαν τῆς Σπάρτης ἦσαν περισσότερο ἐλεύθεραι, διότι ἡ θῆλεια νεολαία μετεῖχε καὶ τῶν γυμνασίων τῆς ἄρρενος. Εἰς τὰ γυμναστήρια, ἐνθα ἤσκειντο αἱ νεάνιδες, ἐγνωρίζοντο μὲ τὰς παρθένους, τοὺς ὁποίους κατόπιν ἐλάμβανον ὡς συζύγους. Ἐνῶ ὅμως ὑπῆρχεν ἐλευθερία εἰς τὰς παρθένους, ὅπως ἀνατρέφονται οὕτω μετὰ τῶν νέων, ἀντιθέτως διὰ τὰς ἐγγαμίας ἴσχυον περιορισμοὶ κατὰ τὰς ἐξόδους των ἐκ τοῦ οἴκου, διότι ὑπεχρεοῦντο μάλιστα κατ' αὐτὰς νὰ ὀχυρῶνται πρὸ πύλων. Τὸ ἔθιμον τοῦτο, κατὰ τὸν Χάριλλον, βασίλισσα τῆς Σπάρτης, ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς ἀνάγκης, ἵνα αἱ μὲν κόραι εὗρον συζύγους, αἱ δ' ἐγγαμοὶ τοὺς διατηρήσουν⁴.

Εἰς τὴν βασιλευομένην ἀρχαίαν Μακεδονίαν αἱ γυναῖκες εἶχον σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν, ἀπὸ τὰ μακεδονικὰ δὲ ἔθιμα ἐπηρέασθη ἡ θέσις τῆς γυναικὸς καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Οἱ στωικοὶ ἔτειναν εἰς τὴν γυναικείαν χειραφέτησιν. Ἡ ἐκπαίδευσις διὰ τὰς γυναῖκας ἦτο δικαίωμα, εὐρίσκομεν δὲ μεταξὺ τῶν μαθητῶν τῶν φιλοσόφων καὶ πλείστας μαθητριάς, ὅπως καὶ σπουδαίας ζωγράφους καὶ ποιητριάς. Ἄλλ' αὐτὰ δὲν ἦσαν κανόν, ἦσαν ἐξαιρέσεις.

Ὡς πρὸς τὸν γάμον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸν λόγον εἶχον οἱ γονεῖς. Ἡ βυζαντινὴ ἡδύνατο νὰ ὑπανδρευθῆ, ὅτε συνε-

1. Πρβλ. καὶ Π α ὕ λ ο ν, Πρὸς Κορινθίους Α', 14, 34.

2. Ὀδυσσ. φ. 350 - 352.

3. Μόνον ἡ ἐκτέλεσις θρησκευτικοῦ καθήκοντος ἀπετέλει περίπτωσιν ἀνεκτὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς διὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς οἰκίας. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων μετεῖχον νεάνιδες κληφόροι καὶ φέρουσαι ὕδριας. Ἄλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἀναγκαίας πληρώσεως βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐξήρχοντο τοῦ οἴκου.

4. Π λ ο υ τ ἄ ρ χ ο υ, Ἠθικά Λακων. ἀποφθέγματα, Χάριλλος 2.

πλήρωνε τὸ 12ον ἢ 13ον ἔτος τῆς ἡλικίας τῆς, ἔσχυε δὲ δι' αὐτὴν ὅ,τι λέγει ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀνδομάχῃ (στ. 987) :

*νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατῆρ ἐμὸς
μέριμναν ἔξει κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τάδε.*

Ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ «ἡ σύζυγος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ δούλη ἐστὶ τοῦ ἀνδρός»¹. Ὅπως δὲ συμβαίνει σήμερον εἰς πολλὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὁ σύζυγος ἀπεκαλεῖτο ὑπ' αὐτῆς *αὐθέντης* ².

Πρὸς τούτοις ἐν τῷ συνόλω των καὶ παλαιότερον καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους αἱ γυναῖκες ἰδίᾳ τῆς ὑπαίθρου ἐστεροῦντο γραμματικῶν γνώσεων. Ἐπίσης σπανιώτατα ἐξεμιτεύοντο ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰς πόλεις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐξαιρέσει νησιωτισσῶν, αἱ ὁποῖαι μετέβαινον εἰς τὰς πόλεις ὡς ὑπηρέτριαι. Καὶ αὐτὰ συνέτεινον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνικῆς τῆς γυναικὸς καταστάσεως. Καθ' ὅσον ὅμως προώδευε καὶ προοδεύει ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἡθῶν καὶ ὁ ἄλλος ἐξευγενισμός, περιωρίζετο καὶ παρεμερίζετο ὁ περιορισμός καὶ ἡ μείωσις τῆς γυναικὸς ³.

Τὴν μεταβολὴν ἐπέφερον ἡ ἀλλαγὴ τῶν οικονομικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων διαβιώσεως ἡ ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας, τῆς παιδείας, καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τρόπου ζωῆς, ὁ ὁποῖος ὡς ἀκατάσχετος χεῖμαρρος κατεπλημύρισε καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ἧς κυρίως ἀπηλευθερώθημεν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀφ' ἧς ἐπυκνώθη ἡ ἐπικοινωνία μας μετὰ τὸν ἐξῶ κόσμον ἰδίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους καιροὺς.

Ἀθήναι, Μάϊος 1965.

RÉSUMÉ

**La situation sociale de la femme grecque d'après
quelques coutumes populaires**

par Dem. B. Economidis

L' étude comporte deux chapitres. Dans le premier l'auteur cite et examine des coutumes actuelles et des conceptions provenant de différentes régions du monde grec et se rapportant à la préférence des enfants

1. Ἰω. Χρυσόστομος, Migne P. G., τόμ. 61, στ. 152.

2. Φ. Ἰ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἀν., σ. 192.

3. Εἰς τὰς πόλεις μάλιστα ἐδημιουργήθησαν σωματειακαὶ ὀργανώσεις χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς. Βλ. π.χ. Δ. Ἀ. Γληνοῦ, Γυναικεῖος ἀνθρωπισμός, Ἀθήναι 1921.

mâles, aux coutumes relatives à la naissance d'un enfant, à la qualification de la fille comme «l'élément faible» de la famille, aux rites magiques auxquels on recourt pour éviter les naissances successives de filles, aux proverbes et phrases proverbiales concernant l'existence d'une ou de plusieurs filles dans une famille. Ensuite l'auteur remonte à l'époque byzantine et donne un bref aperçu des coutumes analogues de cette époque ; il accepte l'influence de concepts grecs anciens et juifs sur les coutumes byzantines. Suit un examen de coutumes et de conceptions identiques des Grecs anciens, des Turcs et d'autres peuples européens et primitifs concernant la naissance d'une fille. D'après ces coutumes on peut tirer des conclusions quant à la situation de la femme tant à l'époque actuelle qu'aux temps plus anciens.

Dans le second chapitre l'auteur examine les coutumes du peuple grec relatives au mariage de la jeune fille et à sa situation en tant que femme mariée dans la maison conjugale et dans la société. Il parle longuement de l'internement de la femme grecque, surtout pendant les années qui ont précédé la 2ème guerre mondiale, des régions de la Grèce où cet internement a été plus strict ou, au contraire, moins rigoureux et mentionne les causes de ce phénomène. Les renseignements à propos des occupations auxquelles s'adonna pendant des siècles et continue à s'adonner, dans les campagnes, la femme grecque, sont très intéressants.

La situation sociale de la femme dans la maison, dit l'auteur, se manifeste, entre autres, dans le passage sous silence de son nom et dans la façon dont elle est appelée par les membres de la famille de son époux. Il est souligné que les appellations de la femme mariée chez les insulaires démontrent une situation plus aisée et plus libre de celle-ci par comparaison à la «servitude» de la femme de la Grèce continentale. Les coutumes mentionnées, surtout les coutumes de l'Épire, sont caractéristiques de ce fait : ce qu'on observe pendant la visite d'un étranger à la maison, la participation ou non de la femme à la table pendant les repas et, en général, sa vie dans la maison de son mari.

Avant de terminer le second chapitre l'auteur remonte de nouveau à l'époque de la domination turque, à Byzance et à la Grèce antique. En parlant de la «θαλάμεισις» des anciens et de l'internement des femmes chez les Byzantins et les Grecs de l'époque post-byzantine, il trouve dans ces coutumes les racines de coutumes observées aujourd'hui.

Aux derniers temps la claustration a été abandonnée, tout comme la dépréciation de la femme grecque. Ce changement est dû au changement des conditions économiques et techniques de la vie, au développement des communications et de l'instruction et à l'introduction de la civilisation et de la façon de vivre occidentales en Grèce, en particulier après la révolution grecque (1821) et depuis que les relations avec l'étranger sont devenues plus intenses.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

εἰς τὰς σελ. 79 καὶ 95 τοῦ 9/10 τόμου τῆς Ἑπετ.
τοῦ Λαογρ. Ἄρχ., (1955 / 57) ἐν Ἀθήναις 1958.

Εἰς τὰς δημῳδαὶς ἑλληνικὰς παραδόσεις περὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς προσ-
θέτω καὶ τὰς περιλαμβανομένας εἰς τὰ ἑξῆς δημοσιεύματα καὶ λαογραφικὰ χειρό-
γραφα : 1) Ἀλ. Ξ. Κ. Χατζηγάκης, Παραδόσεις τ' Ἀσπροποτάμου, Τρί-
καλα 1948, σ. 116 - 127. 2) Τοῦ Ἀὐτοῦ, Ἑλληνοεὶς Κρήτης, Παραδόσεις,
Ρέθυμνο 1954, σ. 103 - 108, 132, 177 - 178. 3) Φω. Βογιατζίδου, Γλῶσ-
σα καὶ λαογραφία τῆς νήσου Ἄνδρου. Α' ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 212. 4) Γ. Ἀ. Μέ-
γα, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ (παράδοσις ἀπὸ τοῦ Βλαχώρι τῆς Θεσπρωτίας), Λαογρα-
φία, τόμ. ΙΖ', ἐν Ἀθήναις 1957 - 1958, σ. 616 - 617. 5) Ἀγγελικῆς Με-
ταλλινοῦ, Θρύλος περὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῶν Βασιλικῶν Χαλκιδικῆς,
Χρον. Χαλκιδικῆς, τεύχ. 2, 1961, σ. 228 - 229. 6) ΚΛ (Κέντρον Λαογραφίας τῆς
Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), ἀρ. 2277 Α', σ. 140 (συλλ. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Σουλιω-
τοχώρια, 1958). 7) ΚΛ, ἀρ. 2303, σ. 6 - 7, 168, (συλλ. Στεφ. Ἡμέλλου, Νάξος
[Φιλότι] 1959). 8) ΚΛ, ἀρ. 2392, σ. 26 - 73 (τοῦ Ἀὐτοῦ, Θράκη [Ἀβδηρα]
1961). 9) ΚΛ, ἀρ. 2250, σ. 21 (συλλ. Δ. Λουκάτου, Παξοί, 1957). 10) ΚΛ, ἀρ.
2340, σ. 183 - 185 (Γ. Κ. Σπυριδάκη, Λαογραφ. ἀποστολὴ εἰς Κέα, 1960). 11)
Χ. Γ. Κατσαλίδου, Ἡ Δωδώνη, τόμ. Α' (1931 - 1932), Ἀλεξάνδρεια
Αἰγύπτου 1931, σ. 194 - 195. 12) ΚΛ, ἀρ. 2301, σ. 163 (συλλ. Δ. Λουκά-
του, Σμόκοβον Καρδίτσης 1959).

Εἰς δὲ τὰ λατρευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν Ἁγίαν,
ἃς προστεθοῦν καὶ τὰ γινόμενα κατὰ τὴν 26ην Ἰουλίου εἰς τὸ Πλατανόρρευ-
μα (πρώην Ὀρτάκι, χωρίον κείμενον εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Πιερίων), εἰς τὸ πλη-
σίον Μοσχοχώριον, ἐν Κυθήροις, ἐν Ζαβέρδα καὶ ἐν Ἀγία Κυ-